

PRACE OSW

NUMER 55
WARSZAWA
MARZEC 2016

ZMIERZCH NAFTOWEGO ELDORADO

EWOLUCJA AKTYWNOŚCI ROSYJSKICH FIRM NAFTOWYCH NA RYNKU UE

Szymon Kardaś

OSW | CENTRE FOR EASTERN STUDIES
OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

REDAKCJA MERYTORYCZNA
Adam Eberhardt, Marek Menkiszak

REDAKCJA
Katarzyna Kazimierska

WSPÓŁPRACA
Halina Kowalczyk, Anna Łabuszewska

OPRACOWANIE GRAFICZNE
PARA-BUCH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE
Agencja Shutterstock

SKŁAD
GroupMedia

WYDAWCA
Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa
Tel. + 48 /22/ 525 80 00
Fax: + 48 /22/ 525 80 40
osw.waw.pl

ISBN 978-83-62936-74-8

Spis treści

TEZY /5

WSTĘP /8

I. POZYCJA ROSJI NA UNIJNYM RYNKU ROPY /10

1. Rynek UE na tle innych kierunków eksportu rosyjskiej ropy /10
2. Udział Rosji w imporcie ropy surowej do UE /12
3. Szlaki eksportu rosyjskiej ropy do UE /15
4. Spadek dostaw rosyjskiej ropy do UE i ich główne przyczyny /16
5. Nowy „naftowy układ sił”: wzrost dominującej pozycji Rosniefti /19
6. Więcej kontraktów bezpośrednich i zmiana układu sił wśród firm traderskich /24

II. POZYCJA ROSJI NA UNIJNYM RYNKU PRODUKTÓW NAFTOWYCH /30

1. Znaczenie rynku unijnego dla rosyjskiego eksportu produktów naftowych /30
 - 1.1. Udział rynku unijnego w rosyjskim eksporcie produktów naftowych /30
 - 1.2. Główne produkty ropopochodne eksportowane przez Rosję do państw UE /32
2. Szlaki eksportu rosyjskich produktów ropopochodnych /34
 - 2.1. Droga morską /34
 - 2.2. Droga lądowa /37
3. Przyczyny wzrostu eksportu produktów ropopochodnych /37

III. ROSYJSKIE INWESTYCJE W AKTYWA NAFTOWE NA RYNKU UNIJNYM /42

IV. PERSPEKTYWY ROSYJSKIEJ OBECNOŚCI NA UNIJNYM RYNKU NAFTOWYM /49

1. Niejasne perspektywy rozwoju sytuacji na unijnym rynku naftowym /49
2. Czynniki wewnętrzne /52
3. Dziś Europa, jutro Azja? /53

TEZY

1. Umacnianie pozycji na międzynarodowych rynkach energetycznych, w tym szczególnie wśród eksporterów ropy i produktów ropopochodnych było i pozostaje jednym z kluczowych celów rosyjskiej strategii energetycznej. Mimo deklarowanej przez rosyjskie władze konieczności dywersyfikacji gospodarki, eksport naftowy stanowi nadal podstawowe źródło dochodów państwa. Zasadnicze znaczenie w tym kontekście ma rynek Unii Europejskiej, pozostający nadal – mimo wzrostu eksportu do państw azjatyckich – najważniejszym rynkiem zbytu dla rosyjskich firm naftowych, przynoszącym tym samym największe zyski z tytułu sprzedaży ropy i produktów naftowych.
2. W okresie 2011–2014 można było zaobserwować systematyczny spadek dostaw rosyjskiej ropy surowej do UE – o około 15,6%, łącznie szlakami morskimi oraz lądowym (rurociągiem Drużba). Wzrastał jednocześnie eksport produktów ropopochodnych wytwarzanych w rosyjskich rafineriach. Zachodzące procesy są z jednej strony warunkowane sytuacją na rynku UE – spadkiem popytu na ropę, związanym m.in. ze spowolnieniem gospodarczym czy zmniejszaniem przetwórstwa rafineryjnego (i zamykaniem rafinerii w Europie). Z drugiej zaś strony są pochodną trendów widocznych w samej Rosji, przede wszystkim wzrostu przetwórstwa naftowego w rosyjskich rafineriach.
3. W okresie 2011–2014 nastąpiło istotne wzmocnienie dominującej pozycji państwowego koncernu naftowego Rosneft', który w wyniku przejęcia koncernu TNK-BP stał się liderem wśród rosyjskich dostawców na rynek UE, zarówno ropy, jak i produktów naftowych. Jego status wzmocniły także kontrakty bezpośrednie na dostawy rosyjskiej ropy do odbiorców niemieckich, polskich czy czeskich oraz inwestycje w aktywa (w szczególności aktywa rafineryjne w Niemczech i we Włoszech). Poza Rosneftią na rynku unijnym angażuje się dynamicznie jedynie ŁUKoil, choć w ostatnim okresie obserwujemy jego wycofywanie się z sektora naftowego Europy Środkowej.
4. Trudno jest obecnie mówić o spójnej strategii naftowej Rosji wobec Unii Europejskiej. Ostateczny kształt rosyjskiej aktywności w UE (kierunki eksportu ropy i produktów naftowych; inwestycje w aktywa) jest bardziej wypadkową interesów biznesowych poszczególnych firm niż efektem działań koordynowanych przez państwo (na wzór sektora gazowego). Nie

oznacza to jednak, że państwo nie ma możliwości wpływania na strategię firm naftowych. Ilustracją tego jest choćby polityka taryfowa (cła eksportowe) i fiskalna, wpływająca na opłacalność eksportu ropy surowej i produktów naftowych, czy działania w zakresie logistyki rosyjskiego eksportu (widoczny wzrost znaczenia drogi morskiej w przypadku eksportu ropy surowej; wzrost znaczenia portów rosyjskich kosztem portów państw bałtyckich przy eksporcie produktów naftowych).

5. Długoterminowe (10–20 lat) perspektywy rosyjskiej pozycji na unijnym rynku naftowym są pesymistyczne. Co prawda pozytywne dla Rosji są takie elementy jak niekorzystne prognozy produkcji własnej w UE (zarówno ropa surowa, jak i produkty naftowe) czy przystosowanie wielu europejskich rafinerii do przerobu rosyjskiej ropy Urals, jednak rośnie znaczenie czynników negatywnych. Należą do nich m.in. spadek konsumpcji ropy w UE, obserwowany wzrost konkurencji wśród eksporterów ropy (kraje Afryki, głównie Nigeria i Angola oraz w długoterminowej perspektywie Iran, Arabia Saudyjska, a niewykluczone, że również USA) i produktów naftowych (Indie, Chiny, USA) na rynek UE, pogorszenie klimatu współpracy Rosja-UE w kontekście antyrosyjskich sankcji. Niemałe znaczenie dla rosyjskiej aktywności naftowej w UE może mieć także czynnik wewnętrzny, a w szczególności niejasne perspektywy rozwoju sektora wydobywczego, w tym ryzyko znaczącego spadku wydobycia ropy w najbliższej dekadzie czy długofalowe skutki wprowadzanych w Rosji zmian fiskalnych.
6. O ile więc w perspektywie krótkoterminowej (do 2020 roku) negatywny trend w eksporcie ropy surowej do UE może zostać zatrzymany, o tyle średnio- i długoterminowo (po 2020 roku, szczególnie w okresie 2030–2040) znaczenie kierunku europejskiego prawdopodobnie będzie się zmniejszać dynamiczniej, niż zakładają rosyjskie prognozy. Tym samym przy możliwym w dłuższej perspektywie spadku rosyjskiego eksportu naftowego ogółem znaczenie kierunku azjatyckiego będzie coraz większe.

Nie można też wykluczyć, że długoterminowo (lata 2030–2040) udział rynków azjatyckich w eksporcie rosyjskiej ropy ogółem będzie porównywalny z eksportowym znaczeniem rynków państw unijnych, co wymagałoby jednak znaczącego ilościowego zwiększenia rosyjskiego eksportu do Azji. Z jednej strony na korzyść takiego scenariusza przemawiają bardzo optymistyczne długoterminowe prognozy dotyczące wzrostu konsumpcji ropy w Azji (szczególnie w Chinach). Z drugiej strony jednak, poważne wątpliwości budzą perspektywy znaczącego zwiększenia wydobycia ropy w Syberii

Wschodniej i na Dalekim Wschodzie. Z kolei przesyłanie surowca z Syberii Zachodniej (która pozostanie w perspektywie długoterminowej głównym ośrodkiem wydobywczym) na wschód wymagałoby dużych nakładów inwestycyjnych na rozbudowę infrastruktury rurociągowej; mogłoby się także okazać nieopłacalne, jeśli weźmie się pod uwagę koszty przesyłu. Poza tym czynnikiem działającym na niekorzyść Rosji będzie zaostrzająca się konkurencja wśród państw eksporterów na rynkach azjatyckich.

Należy jednak zaznaczyć, że nieuchronny spadek znaczenia rynku unijnego i jednoczesny dalszy wzrost roli Azji w rosyjskim eksporcie ropy będzie wynikiem nie tyle decyzji politycznych (choć ogłoszony przez prezydenta Putina strategiczny zwrot na Wschód ma w tym zakresie pewne znaczenie), ile przede wszystkim konsekwencją ekonomicznej konieczności.

WSTĘP

Sektor naftowy ma strategiczne znaczenie dla stabilnego funkcjonowania państwa rosyjskiego¹. Odgrywa kluczową rolę zarówno w kontekście podatkowych wpływów do budżetu (41,8%), jak i w rosyjskim eksporcie ogółem (53,8%)². Eksport ropy naftowej i produktów ropopochodnych to również jeden z kluczowych wymiarów rosyjskiej polityki energetycznej. W oficjalnych rosyjskich dokumentach, przede wszystkim w przyjmowanych przez rząd Federacji Rosyjskiej strategiach energetycznych³, jednym z głównych deklarowanych celów strategicznych jest wzmacnianie pozycji Rosji na międzynarodowym rynku eksporterów surowców energetycznych. Realizację tego celu miała z jednej strony ułatwiać dobra koniunktura na rynku ropy, zapoczątkowana w pierwszej dekadzie obecnego stulecia; z drugiej – dynamiczny wzrost produkcji ropy w Federacji Rosyjskiej (poziom produkcji rocznej wzrósł z 323,2 mln ton w 2000 roku do 533 mln ton w 2015)⁴. Rosyjski eksport naftowy rósł szczególnie dynamicznie w okresie 2000–2004 – ze 145 mln ton w 2000 roku do 258 mln ton w 2004, utrzymując się przez kolejnych 6 lat w przedziale 243–258 mln ton rocznie. W tym kontekście szczególne znaczenie mają państwa Unii Europejskiej, stanowiące od lat kluczowy rynek zbytu dla rosyjskich surowców energetycznych (średnio około 65% w każdym roku).

Celem niniejszego opracowania jest analiza ewolucji znaczenia rynku unijnego w aktywności zewnętrznej rosyjskich koncernów naftowych (eksport ropy i produktów naftowych, inwestycje w aktywa) w latach 2011–2015. Wybór ram czasowych wynika głównie z tego, że od 2011 roku, po okresie dynamicznego wzrostu eksportu ropy z Rosji, zarysował się wyraźny trend spadkowy.

W pracy podjęto próbę wskazania głównych czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na pozycję Rosji na unijnym rynku naftowym

¹ Szczegółową analizę kondycji sektora naftowego i jego znaczenia polityczno-gospodarczego przedstawia opracowanie Wojciecha Konończuka: *Najlepszy sojusznik Rosji. Kondycja i perspektywy rosyjskiego sektora naftowego*, Prace OSW, Warszawa 2012, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2012-04-15/najlepszy-sojusznik-rosji-kondycja-i-perspektywy-rosyjskiego-sektora>

² Dane za 2013 rok podane przez Ministerstwo Energetyki Federacji Rosyjskiej.

³ W maju 2003 roku przyjęto Strategię energetyczną Rosji do 2020 roku, a w listopadzie 2009 – Strategię energetyczną Rosji do 2030 roku. Obecnie trwają prace nad przyjęciem Strategii energetycznej Rosji do 2035 roku (nowy projekt dokumentu został ogłoszony we wrześniu 2015; ostateczne przyjęcie dokumentu planowane jest w 2016 roku).

⁴ Oficjalne dane Ministerstwa Energetyki Federacji Rosyjskiej.

(rynek ropy surowej, rynek produktów naftowych, inwestycje). W części końcowej zasygnalizowano perspektywy ewolucji rosyjskiej pozycji na unijnym rynku naftowym, z uwzględnieniem rozwijanej coraz dynamiczniej przez Rosję współpracy naftowej z krajami azjatyckimi, a w szczególności z Chinami.

Przywoływane w pracy dane statystyczne obejmują zasadniczo lata 2011–2015 (pełne, roczne dane statystyczne). Jedynie w wybranych fragmentach przywoływano dane statystyczne z okresu 2000–2015, aby ukazać szersze trendy dotyczące rosyjskiego eksportu naftowego. Dane wykorzystane w niniejszym opracowaniu opierają się na oficjalnych komunikatach publikowanych przez Federalną Służbę Celną Rosji oraz Ministerstwo Energetyki Federacji Rosyjskiej, a także na danych publikowanych przez media, w tym branżowe agencje informacyjne (Argus, Interfax) oraz czasopisma (w szczególności *Нефтегазовая вертикаль*).

I. POZYCJA ROSJI NA UNIJNYM RYNKU ROPY

1. Rynek UE na tle innych kierunków eksportu rosyjskiej ropy

Rosja niezmiennie zajmuje drugie miejsce na świecie wśród państw eksporterów ropy surowej, ustępując jedynie Arabii Saudyjskiej (377 mln ton w 2013 roku, 353 mln ton w 2014), ale zdecydowanie wyprzedzając takie kraje jak Kanada (135 mln ton), Zjednoczone Emiraty Arabskie (128 mln ton), Irak (121 mln ton), Nigeria (90 mln ton) czy Iran (56 mln ton)⁵.

Państwa członkowskie UE stanowią dla Rosji główny rynek zbytu ropy surowej. Największe ilościowo dostawy na rynek UE odnotowywano w latach 2005-2007 (165-173,5 mln ton rocznie). W kolejnych latach dostawy utrzymywały się w przedziale 151,5-169,3 mln ton rocznie, osiągając w roku 2014 najniższy od 2004 poziom 142,8 mln ton. Zauważalne jest również zmniejszenie udziału UE w eksporcie rosyjskiej ropy ogółem z 67,1% w 2007 do 63,9% w 2014 roku⁶.

Tabela 1. Udział Unii Europejskiej w rosyjskim eksporcie ropy surowej

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Eksport ogółem (w mln ton)	144,4	164,5	189,5	228	260,3	252,5	248,4	258,6	243,1	247,5	250,7	244,5	240	236,6	223,4	242,9
Wielkość eksportu do UE (w mln ton)	55,8	68	83,4	110,5	126,3	165	164,9	173,5	160,9	165,5	169,3	157,1	158	151,5	142,8	154,2
Udział UE w rosyjskim eksporcie ropy (w %)	38,6	41,3	44	48,5	48,5	65,3	66,4	67,1	66,2	66,9	67,5	64,2	65,8	64	63,9	63,5

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez Federalną Służbę Celną oraz The Observatory of Economic Activity; <http://atlas.media.mit.edu/ru/>

Jednocześnie systematycznie rośnie udział państw azjatyckich w rosyjskim eksporcie ropy surowej. O ile w 2001 roku udział Azji w eksporcie ropy

⁵ Dane za <http://www.vlant-consult.ru/projects/world-trade/>

⁶ Znaczący wzrost wskaźnika procentowego udziału państw UE w eksporcie rosyjskiej ropy wynika z tego, że od 2005 roku zaczęto uwzględniać państwa importerów rosyjskiej ropy, które dołączyły do UE 1 maja 2004 roku, a od 2007 – rozszerzenie Wspólnoty o Bułgarię i Rumunię.

wynosił ok. 1,1%, o tyle w 2005 osiągnął poziom 4,5%, a w 2010 już 15,3%. Najbardziej dynamiczny wzrost nastąpił jednak w okresie 2011-2015, kiedy eksport do państw Azji osiągnął poziom ponad 25% rosyjskiego eksportu ogółem (dynamikę zmian w kierunkach eksportu rosyjskiej ropy ilustruje Tabela 2).

Tabela 2. Udział poszczególnych kierunków geograficznych w rosyjskim eksporcie ropy surowej ogółem (w %)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
UE	65,3	67,5	64,2	65,8	64	63,9	63,5
WNP	15	10,6	12,3	12	12,1	10,1	9,5
Azja	4,5	15,3	12,7	17,4	21	24,2	26,4
USA	1,8	3,9	3,4	1,7	0,8	0,4	0,3
Inne, m.in. Turcja, Maroko, Izrael, Algieria, Peru, Urugwaj, Trynidad i Tobago, Egipt)	13,4	2,7	7,4	3,1	3,1	1,4	0,3

Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Energetyki Federacji Rosyjskiej, Federalnej Służby Celnej Rosji, FSU Argus, EIA; http://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=m-crim_nus-nrs_2&f=m

Choć grono azjatyckich odbiorców rosyjskiej ropy systematycznie się rozszerza, kluczowe znaczenie wśród importerów mają Chiny⁷. Całościowo eksport rosyjskiej ropy do Chin wzrósł w okresie 2011-2015 z 19,7 do 41,29 mln ton, czyli dwukrotnie (przez Koźmino, przez WSTO⁸ oraz przez Kazachstan⁹). Na stabilnym poziomie utrzymują się dostawy do Chin ropociągiem

⁷ Rosyjska ropa eksportowana jest do państw azjatyckich przede wszystkim przez daleko-wschodni port Koźmino będący punktem końcowym rurociągu Syberia Wschodnia - Ocean Spokojny (WSTO) oraz przez ropociąg Skoworodino-Mohe (odnoga ropociągu WSTO prowadząca do Chin); dostawy do Chin są realizowane również przez Kazachstan, poprzez wykorzystanie mechanizmów typu swap (rosyjskie firmy dostarczają ropę do rafinerii kazaskich; Kazachstan eksportuje odpowiednią ilość do Chin) oraz poza systemem rurociągowym Transniefti, głównie poprzez porty znajdujące się na Dalekim Wschodzie.

⁸ WSTO - rosyjski ropociąg Syberia Wschodnia-Ocean Spokojny.

⁹ Poza rosyjską ropą typu ESPO, która jest dostarczana szlakami azjatyckimi, Chiny nabywają również nieznaczne ilości rosyjskiej ropy marki Urals (w 2014 roku ok. 2 mln ton). Część oficjalnie księgowana w ramach transakcji realizowanych w portach czarnomorskich; w przypadku ładunków bałtyckich nabywana w duńskim porcie Skagen.

Skoworodino–Mohe (15 mln ton w 2011 roku, 16 mln ton w 2015); znacząco wzrosły natomiast dostawy do Chin przez Kazachstan: 0,2 mln ton w 2011 roku, brak dostaw w okresie 2012–2013 i prawie 7 mln ton w 2014). Z danych za 2015 rok wynika, że Chiny stały się liderem wśród państw importujących rosyjską ropę przez port Koźmino (eksport do Chin 14,95 mln ton; eksport do Japonii 8,7 mln ton). Do 2014 roku pierwsze miejsce zajmowała Japonia (8,9 mln ton w 2014), a drugie Chiny (5,9 mln ton w 2014).

Wzrost eksportu do państw azjatyckich wynikał z jednej strony z nowych umów, zawartych z Chinami (szerzej zob. rozdział IV, punkt 3), ale też z przekierowania do Azji ropy wysyłanej wcześniej na rynek amerykański (zmniejszenie eksportu do USA miało związek z rewolucją łupkową i zmniejszeniem amerykańskiego importu naftowego).

Tabela 3. Eksport rosyjskiej ropy surowej do krajów azjatyckich (w mln ton)

	2011	2012	2013	2014	2015
Chiny	19,7	24,3	24,4	33,1	41,29
Japonia	8,6	10,7	14,5	14	14,8
Korea Południowa	1,1	1,1	2,4	3,9	4
Inne	1,65	5,66	8,3	3	4
Udział państw azjatyckich w eksporcie rosyjskiej ropy ogółem (w %)	12,7	17,4	21	24,2	26,4

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez agencję Argus oraz: http://www.russchinatrade.ru/assets/files/ru-ru-cn-coop/ru_ch_trade_2012.pdf, http://www.ved.gov.ru/exportcountries/cn/cn_ru_relations/cn_ru_trade/, <http://www.reuters.com/article/2015/03/11/russia-crude-japan-idUSL4NoW82XD20150311>

2. Udział Rosji w imporcie ropy surowej do UE

Rosja pozostaje niezmiennie liderem wśród państw eksportujących ropę na rynek unijny. Rosyjski surowiec stanowi blisko 1/3 całkowitego importu ropy do UE, choć w 2014 roku odnotowano najniższy od 2009 roku (28,9%) wskaźnik jej udziału wśród eksporterów do państw Unii¹⁰. Rosja eksportuje na unijny

¹⁰ Wskaźnik ten kształtował się w latach 2005–2014 w przedziale 28,9–31,7%; najniższy w 2009 roku – 28,89%, najwyższy w 2013 roku – 31,72%. Dane za: http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/import_export_en.htm

rynek trzykrotnie więcej ropy surowej niż Arabia Saudyjska (8,86% udziału w imporcie UE) oraz dwukrotnie więcej niż Norwegia (obecnie 12,63% udziału w imporcie UE). Jednocześnie od 2012 roku spadają ilościowe wskaźniki importu rosyjskiej ropy na rynek UE ze 169,3 mln ton w 2010 roku do 142,8 mln ton w 2014, przy jednoczesnym wzroście importu produktów naftowych z Rosji (szerzej: rozdział II, punkt 2).

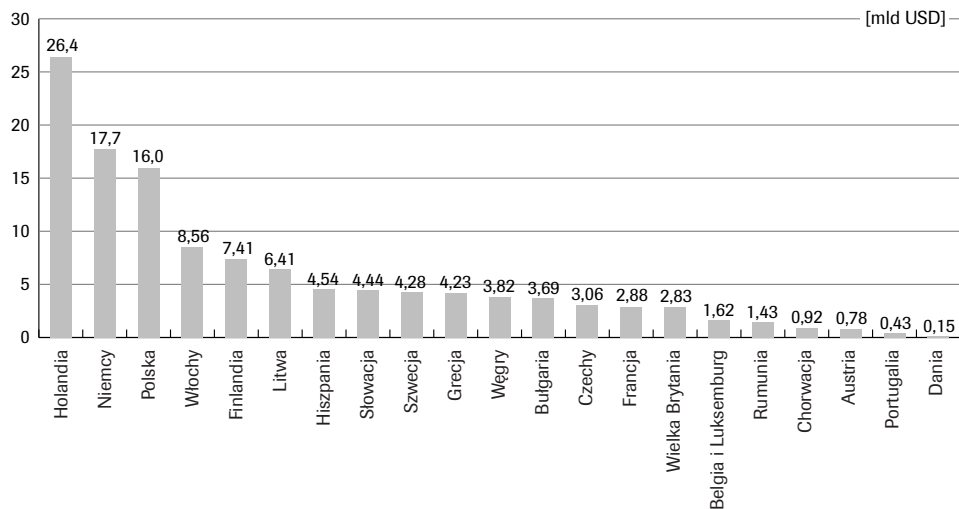
Tabela 4. Udział poszczególnych państw i regionów w imporcie ropy do UE

Kraj	Udział w imporcie (w %)			
	2011	2012	2013	2014
Rosja	29,6	31,4	31,7	28,9
Kraje Afryki	18,4	25,6	25,5	24,2
Europa (poza UE)	15,1	13,6	14	15,4
Kraje Bliskiego Wschodu	19,5	15,6	13,6	14,6
Kazachstan	6,4	5,4	5,9	6,5
Ameryka Północna i Południowa	3,4	4,3	4,9	5,7
Azerbejdżan	4,7	3,5	4,3	4,5
Inne	2,9	0,6	0,1	0,2
Import ropy do UE ogółem (w mln ton)	497,8	516,3	487	498,3

Opracowanie własne na podstawie danych Registration of Crude Oil Imports and Deliveries in the European Union (EU27), http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/import_export_en.htm

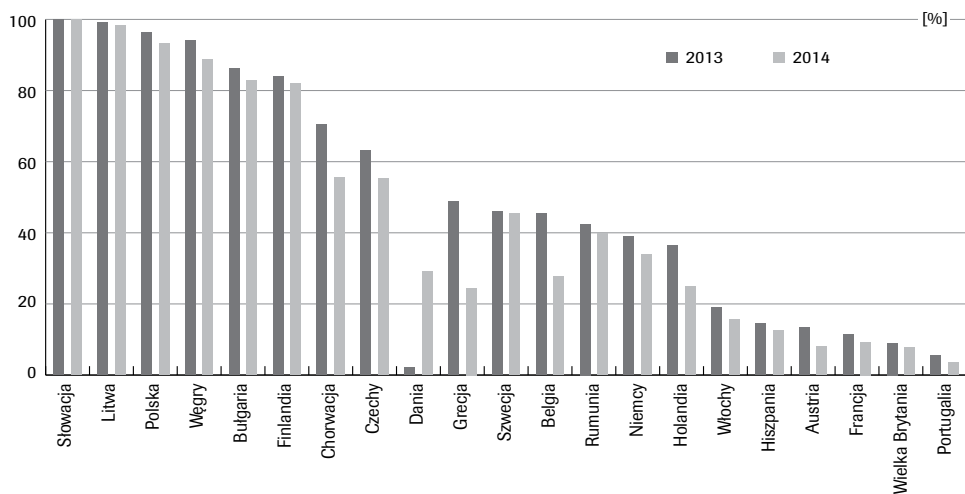
Biorąc z kolei pod uwagę udział rosyjskiej ropy w imporcie krajowym surowca ogółem w danym kraju, największy udział dostaw z Rosji odnotowują (według danych za 2013 rok) państwa Europy Środkowej (Słowacja – 100%; Polska – 96,3%, Węgry – 94,1%, Czechy – 63,14%); państwa Europy Południowej (Bułgaria – 86,21%, Chorwacja – 70,41%, Grecja – 48,8%) oraz Litwa (99,25%). Warto jednocześnie zaznaczyć, że w 2014 roku większość unijnych importerów ropy z Rosji zmniejszyła udział rosyjskiego surowca w imporcie krajowym ogółem, w tym w największym stopniu Grecja, Holandia i Belgia (szczegółowe dane zawierają wykresy 1 i 2).

Wykres 1. Znaczenie poszczególnych państw w UE w rosyjskim eksporcie ropy¹¹ (w 2013 roku)

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez http://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/rus/show/2709/2013/

Wykres 2. Udział rosyjskiego surowca w krajowym imporcie ropy ogółem w poszczególnych państwach UE¹² (w %)

Opracowanie własne na podstawie: <http://ec.europa.eu/energy/en/statistics/eu-crude-oil-imports>

¹¹ W oficjalnych unijnych statystykach obejmujących importerów rosyjskiej ropy nie figurują następujące kraje UE: Cypr, Malta, Łotwa, Estonia, Irlandia i Słowenia. Wszystkie wymienione wyżej państwa (poza Malta, która kupuje śladowe ilości rzędu 0,1 mln ton rocznie) importują z Rosji nie surową ropę, ale produkty naftowe.

¹² Część niewymienionych w tabeli krajów UE nie kupuje rosyjskiej ropy (Cypr, Irlandia, Malta, Słowenia), a jedynie rosyjskie produkty naftowe; część kupuje rosyjską ropę w śladowych ilościach (Łotwa, Estonia).

3. Szlaki eksportu rosyjskiej ropy do UE

Obecnie rosyjska ropa eksportowana jest do odbiorców w państwach członkowskich UE zarówno drogą morską, jak i lądową. Przez porty trafia na unijny rynek ok. 68% dostaw; rurociągiem Družba ok. 32%. Głównym kanałem eksportu ropy do państw europejskich pozostają porty rosyjskie, w szczególności zlokalizowane na Morzu Bałtyckim Primorsk i Ust-Ługa oraz czarnomorski port Noworosyjsk.

Głównymi odbiorcami surowca eksportowanego przez rosyjskie **porty bałtyckie** są: Holandia, Szwecja, Finlandia, Litwa, Polska, Francja i Niemcy. Na dalszych pozycjach znajdują się Włochy, Hiszpania, Belgia i Dania. Spośród głównych odbiorców rosyjskiej ropy w 2014 roku import zwiększyły jedynie Szwecja (o 28%) oraz Włochy (o ok. 7,5%), co wynika głównie z tego, że ceny ropy Urals w portach bałtyckich były niższe niż w portach czarnomorskich; pozostali importerzy natomiast odnotowali spadki.

Z portów **czarnomorskich** ropa jest eksportowana na rynek UE przede wszystkim do Włoch, Rumunii, Grecji, Bułgarii, Chorwacji i Hiszpanii; w mniejszych ilościach do Francji i Wielkiej Brytanii. Prawie 1/3 dostaw (ok. 9,3 mln ton) przypadła w 2014 roku na Włochy (mimo spadku o 3 mln ton w stosunku do 2013 roku). Z kolei wzrost dostaw rosyjskiej ropy eksportowanej z Noworosyjska odnotowała jedynie Rumunia (o ok. 14% do 6,2 mln ton)¹³.

Drugim ważnym szlakiem eksportowym jest **rurociąg Družba**. Odbiorcami ropy przesyłanej rurociągiem jest pięć państw członkowskich UE¹⁴: Niemcy, Polska (odbiorcy surowca dostarczanego tzw. nitką północną) oraz Czechy, Słowacja i Węgry (odbiorcy ropy z tzw. nitki południowej).

¹³ Dane obliczone samodzielnie na podstawie statystyk publikowanych przez agencję Argus.

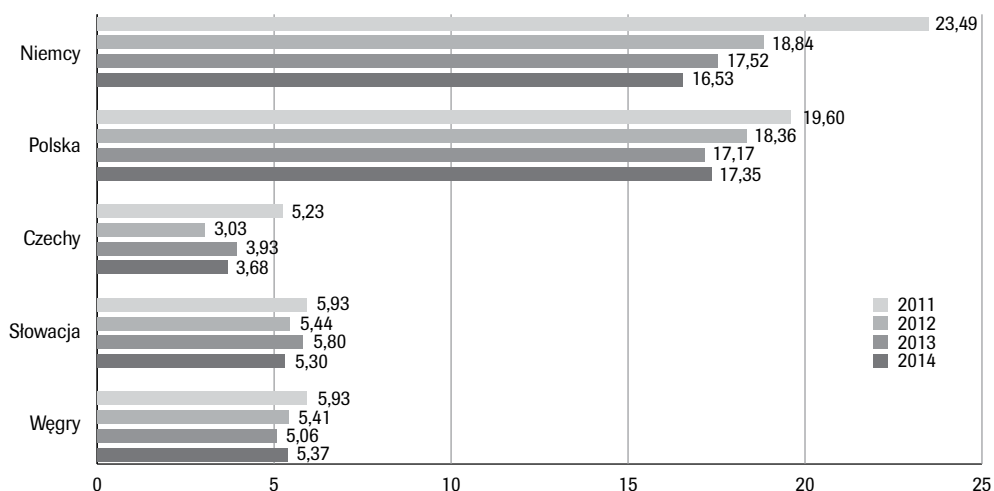
¹⁴ Rosyjską ropę rurociągiem Družba importuje także nienależąca do UE Bośnia i Hercegowina. Jej ogólny udział w imporcie ropy tym szlakiem systematycznie maleje (1,11 mln ton w 2011 roku, 0,68 mln ton 2012 roku, 0,79 mln ton w 2013 roku i 0,65 mln ton w 2014; w 2015 roku zaledwie 0,39 mln ton). Część ropy dostarczanej do Bośni i Hercegowiny nabywana jest przez Zarubiežneft' na rynku spotowym poprzez własną firmę traderską Nestro Optima (w 2014 roku ok. 40-70 tys. ton miesięcznie).

4. Spadek dostaw rosyjskiej ropy do UE i ich główne przyczyny

W latach 2011–2014 zauważalny był systematyczny spadek eksportu rosyjskiej ropy na unijny rynek, zarówno rurociągami, jak i drogą morską.

W latach 2011–2014 można było zaobserwować systematyczny **spadek dostaw rosyjskiej ropy eksportowanej rurociągami Družba**. Łączne dostawy do wszystkich państw leżących na trasie ropociągu spadły z 60,18 mln ton w 2011 roku do 49,48 mln ton w 2013 (szczegółowe dane zawiera Wykres 3). Tendencja spadkowa, choć nie tak znacząca, utrzymała się także w roku 2014 – dostawy spadły o 2,52% w stosunku do 2013 roku. W 2012 roku dostawy ropy ropociągami Družba spadły do poziomu 51,08 mln ton (z 60,18 mln ton w 2011). Spośród unijnych państw importerów rosyjskiej ropy przesyłanej rurociągami Družba największy spadek w okresie 2011–2014 odnotowały Niemcy (prawie 29%) oraz Czechy (prawie 30%). W wymiarze ilościowym kluczowymi odbiorcami ropy eksportowanej rurociągami Družba pozostają jednak nadal Niemcy i Polska (łącznie udział blisko 70%).

Wykres 3. Dostawy ropy ropociągami Družba do państw UE w okresie 2011–2014 (w mln ton)

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez FSU Argus

W okresie 2012–2014 nastąpił również **spadek o ponad 20% eksportu ropy szlakiem morskim**. Dotyczy to przede wszystkim Primorska – zmniejszenie przesyłu ropy o ponad 30% oraz Noworosyjska – spadek o blisko 25% (szczegółowe zestawienie danych dotyczących przesyłu rosyjskiej ropy przez porty Bałtyku i Morza Czarnego zawiera Tabela 5).

Tabela 5. Eksport rosyjskiej ropy do UE przez porty Bałtyku i Morza Czarne-
go w okresie 2011–2015 (w mln ton)

	2011	2012	2013	2014	2015
Primorsk	65,5	63,1	47,2	40,6	43,8
Ust-Ługa	0	11	16,2	14,2	17,9
Noworosyjsk	25,5	27,6	21,6	21,6	19,1
Tuapse	3,35	0,76	0	0	0
Ogółem	94,35	102,46	85	76,4	80,8

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez agencję Argus.

Z jednej strony spadek eksportu ropy poszczególnymi trasami przesyłowymi wynikał ze zmiany logistyki rosyjskiego eksportu naftowego. Zmniejszenie w 2012 roku ilości surowca eksportowanego ropociągiem Družba miało bezpośredni związek z przekierowywaniem części rosyjskiego eksportu na uruchomiony w marcu 2012 roku ropociąg BTS-2 i terminal naftowy w Ust-Łudze. Przez nowy terminal w Ust-Łudze wyeksportowano w 2012 roku 11,5 mln ton ropy. Jednocześnie ogólna wielkość eksportu rosyjskiej ropy przez porty bałtyckie (Primorsk, Ust-Ługa) oraz Družbę utrzymywała się w latach 2011–2012 na zbliżonym poziomie: 123,9 mln ton w 2011 roku i 126,4 mln ton w 2012. W roku 2013 eksport ropy przez Ust-Ługę zwiększył się co prawda do 16,2 mln ton, ale kosztem zmniejszenia ilości surowca wyeksportowanego przez terminal w Primorsku; wielkość przesyłu Družbą utrzymała się bowiem na poziomie 49,48 mln ton, czyli nieznacznie niższym niż w roku 2012.

Otwarcie nowego terminalu doprowadziło także do czasowego zmniejszenia przesyłu ropy przez port w Primorsku, na co dodatkowy wpływ miała decyzja o zmianie przeznaczenia jednej z nitek rurociągu BTS (wykorzystywanego wcześniej do eksportu ropy) na przesył oleju napędowego.

Z drugiej strony zmniejszenie eksportu rosyjskiej ropy do UE wynika przede wszystkim ze zmiany sytuacji na europejskim rynku.

Główną przyczyną jest **spadek konsumpcji ropy w UE** wynikający z jednej strony ze spowolnienia gospodarczego, z drugiej strony zaś ze zmian struktury konsumpcji surowców energetycznych ogółem (wzrost znaczenia gazu

w ramach tzw. miks energetycznego). Systematycznie spada również poziom przetwórstwa ropy w państwach europejskich. W latach 2008–2013 moc przerobowa europejskich rafinerii spadła o blisko 8%, a liczba rafinerii zmniejszyła się ze 102 do 87, co doprowadziło do zmniejszenia poziomu przetwórstwa o 80 mln ton rocznie. Wiele z funkcjonujących rafinerii przynosi straty lub działa na granicy opłacalności.

Według najnowszych prognoz Międzynarodowej Agencji Energetycznej w długoterminowej perspektywie negatywny trend dotyczący poziomu konsumpcji ropy w UE utrzyma się. W opublikowanym jesienią 2015 roku World Energy Outlook prognozuje się spadek konsumpcji ropy w UE z 10,6 milionów baryłek dziennie w 2014 roku (czyli ok. 527,7 mln ton rocznie) do 8,9 mln baryłek dziennie (ok. 443 mln ton rocznie) w 2025 roku; 7,3 baryłek dziennie (363,4 mln ton rocznie) w 2035 roku oraz 6,6 mln baryłek dziennie (328,5 mln ton rocznie) w 2040 roku¹⁵.

Nie mniej istotne są **przyczyny wewnętrzne występujące w samej Rosji**. W ostatnich latach rosyjskie rafinerie systematycznie **zwiększają** własne przetwórstwo ropy, co przekłada się na wzrost eksportu produktów ropopochodnych kosztem ropy. W okresie 2004–2014 moc przerobowa rosyjskich rafinerii zwiększyła się o blisko 17% (z 5,33 mln baryłek dziennie w 2004 roku do 6,34 mln baryłek dziennie w 2014), a ich produkcja wzrosła z 194,9 mln ton w 2004 roku do 288,9 mln ton w 2014, czyli o 22,6%¹⁶. Rosyjskie firmy są zainteresowane zwiększaniem mocy rafineryjnych, gdyż wzmacnia to ich pozycję na krajowym rynku paliw, a także pozwala elastycznie reagować na zmieniające się trendy na rynkach zewnętrznych (zwiększanie popytu na produkty naftowe).

Wiele rosyjskich firm naftowych, w tym Gazpromnieft' czy ŁUKoil, **zmużonych jest ograniczać eksport na rzecz dostaw do własnych rafinerii** w Rosji ze względu na zerwanie umów przez innych dotychczasowych dostawców. Taka sytuacja miała miejsce po przejściu wiosną 2013 roku koncernu TNK-BP przez Rosnieft'. Ta ostatnia zaczęła wypowiadać umowy TNK-BP na dostawy ropy do rafinerii należących do innych rosyjskich firm naftowych,

¹⁵ Za World Energy Outlook 2015, s. 119. Warto dodać, że prognoza ta jest niższa niż podawana wcześniej w World Energy Outlook 2014.

¹⁶ BP Statistical Review of World Energy, June 2015, s. 16, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>

co sprawiło, że część eksporterów musiała zwiększyć dostawy do własnych rafinerii. Przykładowo w maju 2013 roku Rosneft' wstrzymała sprzedaż ropy TNK-BP do rafinerii w Omsku (ok. 200 tys. ton miesięcznie).

Czasowe problemy w dostawach do Europy, w szczególności ropociągami Drużba, mają związek z rywalizacją rosyjskich firm naftowych o kwoty eksportowe przyznawane przez rosyjskie Ministerstwo Energetyki (dają one prawo do wyeksportowania określonej ilości ropy we wskazanych kierunkach geograficznych).

Przykładowo Rosneft' nie mogła terminowo zacząć dostaw do Czech na podstawie zawartej w czerwcu 2013 roku umowy długoterminowej, gdyż nie posiadała wystarczających kwot eksportowych (stosowne alokacje miały ŁUKoil i Gazpromneft'). Rosneft' ostatecznie uzyskała dodatkowe alokacje w zamian za zgodę na przyznanie kwot eksportowych¹⁷ ŁUKoilowi i Gazpromnefti umożliwiających eksport ropy przez dalekowschodni port Kożmino (stosowne porozumienie zawarto w lipcu 2013 roku – ŁUKoil uzyskał dostęp do WSTO i portów bałtyckich, odstępując Rosnefti kwoty eksportowe na dostawy Drużbą do Czech¹⁸).

5. Nowy „naftowy układ sił”: wzrost dominującej pozycji Rosnefti

Zdecydowaną pozycję lidera wśród rosyjskich eksporterów ropy na rynek UE umocnił w ostatnich latach państwowy koncern naftowy Rosneft'. Jest on obecnie głównym eksporterem ropy zarówno drogą lądową (przez ropociąg Drużba), jak i drogą morską. Wpłynęło na to przede wszystkim przejście wiosną 2013 roku koncernu TNK-BP, co zwiększyło poziom eksportu ropy przez Rosneft' o ponad 50% (szczegółowe dane dotyczące eksportu ropy przez rosyjskie koncerny w okresie 2011–2015 zawiera Tabela 6).

¹⁷ Handel kwotami eksportowymi jest oficjalnie zakazany. Co prawda w kwietniu 2012 roku Ministerstwo Energetyki Federacji Rosyjskiej zapowiedziało wprowadzenie zmian legislacyjnych umożliwiających rynkowy obrót alokacjami, ale plany nie zostały dotąd zrealizowane. Tym samym w większości przypadków „wymiana kwot eksportowych” dokonuje się z pominięciem koniecznej akceptacji Ministerstwa Energetyki Federacji Rosyjskiej, a pozostaje przedmiotem nieformalnych uzgodnień między koncernami naftowymi.

¹⁸ Rosneft denied Czech access, Argus FSU, 4 July 2013, s. 11.

Tabela 6. Rosyjski eksport ropy w okresie 2011–2015* (w mln ton)

Firma	2011	2012	2013	2014	2015
Rosnieft'	59	60,9	94,3**	93,8	97,5
TNK-BP	29,8	30,1	-	-	-
ŁUKoil	23,8	24,6	20,3	19,3	22,6
Surgutnieftiegaz	27	26,7	28,8	26	29,9
Gazpromnieft'	12,7	11,9	7,7	7,5	7,9
Tatnieft'	15,6	11,9	11,4	8,5	10,4
Basznieft'	3,6	4,5	4,1	4,9	5,3
Russnieft'	5,5	5,3	4,5	2,8	2,5
Pozostałe	11,1	13,2	12,9	13,4	15,9
Ogółem	188,1	189,1	184	176,2	192

* Obejmuje eksport ropy poprzez sieć rurociągową należącą do Transniefti z wyłączeniem dostaw do krajów WNP

** Obejmuje również eksport koncernu naftowego TNK-BP

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez czasopismo *Нефтегазовая вертикаль* oraz agencję Argus

Udział Rosniefti w dostawach ropociągami **Družba** wzrósł w okresie 2011–2014 ponad czterokrotnie: z 6,2 mln ton w 2011 roku do 26,5 mln ton w 2014. Największy spadek we wskazanym okresie odnotował ŁUKoil (z 8,9 mln ton w 2011 roku do 5,5 mln ton w 2014) oraz Tatnieft' (z 7,7 mln ton w 2011 roku do 3,2 mln ton w 2014). Dane za 2015 rok potwierdzają ten trend. Dostawy ropy ropociągami Družba wyniosły prawie 52,3 mln ton, z czego na Rosnieft' przypadło prawie 28 mln ton.

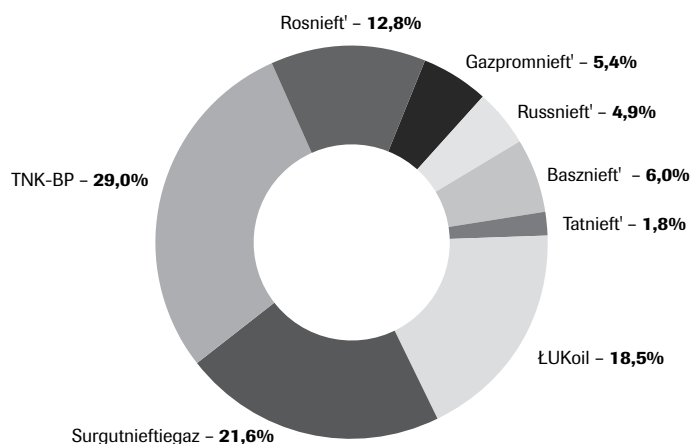
Rosnieft' uzyskała pozycję lidera wśród rosyjskich dostawców ropy do odbiorców środkowoeuropejskich głównie dzięki przejęciu wiosną 2013 roku koncernu TNK-BP (do 2012 roku główny dostawca ropy Družbą).

Jeśli chodzi o **drogę morską**, to jedynie Rosnieft' oraz Surgutnieftiegaz eksportują ropę naftową, korzystając ze wszystkich portów naftowych na Bałtyku (Ust-Ługa, Primorsk), jak i na Morzu Czarnym (Noworosyjsk). W latach 2013–2014 znacząco zwiększył się eksport Rosniefti przez port bałtycki

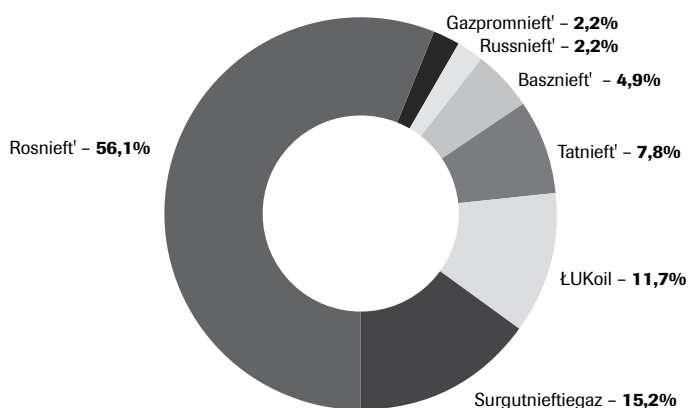
Ust-Ługa, zmniejszył natomiast przez porty w Primorsku i Noworosyjsku. Przez port Ust-Ługa Rosnieft' wyeksportowała do odbiorców w UE 6,3 mln ton ropy w 2013 roku, a w 2014 – 8,8 mln ton. W 2013 roku wyeksportowała do UE przez Primorsk 20,3 mln ton ropy, a w 2015 już tylko 16,4 mln ton. Jeśli chodzi o Noworosyjsk, to eksport Rosniefti do krajów UE w 2013 roku wyniósł 8,2 mln ton, a w 2015 już tylko 5,2 mln ton.

Wykres 4. Udział poszczególnych firm w rosyjskim eksporcie ropy do UE ogółem w 2011 i 2014 roku (w %)*

Rok 2011

Rok 2014

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez FSU Argus

* Wykresy pomijają tzw. drobnych producentów w Rosji

Drugie miejsce w rankingu rosyjskich dostawców ropy do UE zajmuje Surgutneftegaz, choć ilość eksportowanego przez koncern surowca systematycznie spada na przestrzeni ostatnich lat. Dotyczy to zarówno ropociągu Družba (spadek o blisko 30%), jak i bałtyckich portów rosyjskich: w przypadku Primorska z 8,8 mln ton w 2012 roku do 6 w 2015, Ust-Ługi z 6,6 mln ton w 2013 roku do 5,1 mln ton w 2014; w przypadku Noworosyjska z kolei spadek wyniósł z 2,8 mln ton w 2011 roku do 0,1 mln ton w 2015.

Systematycznie maleje też ilość ropy eksportowanej do UE przez ŁUKoil.

W przypadku rurociągu Družba spadek w okresie 2011–2014 wyniósł ok. 38%, a przez porty bałtyckie – ok. 45%. Okresowo wzrósł znacząco przesył przez port Noworosyjsk – z 1,7 mln ton w 2011 do 7,3 mln ton w 2013, w 2015 roku 6,2 mln ton. Główną przyczyną był wzrost dostaw na rynek wewnętrzny w Rosji.

Zmniejsza się także znaczenie pozostałych rosyjskich eksporterów, co jest szczególnie widoczne w przypadku Gazpromnefti (w okresie 2011–2014 spadek o ok. 50%) i Tatniefti (w okresie 2011–2014 spadek o blisko 50%).

Tendencja spadkowa dotyczy zarówno dostaw realizowanych rurociągiem Družba, gdzie największy – około 50% – spadek ilości przesyłanej ropy odnotowała Tatnieft', jak i szlaku morskiego, który jest wykorzystywany przez wspomniane wyżej firmy w śladowych ilościach.

Gazpromneft' wyeksportowała w 2011 roku drogą morską ok. 7,6 mln ton ropy (5,9 mln ton przez port w Primorsku, 0,7 mln ton – przez Noworosyjsk i 0,8 mln ton przez Tuapse), a w 2015 roku już tylko 3,4 mln ton (0,6 mln ton przez Primorsk, 2,8 mln ton przez Noworosyjsk). Z kolei **Tatnieft'** wyeksportowała w 2015 roku ok. 5,4 mln ton ropy drogą morską, czyli o ok. 22,9% mniej niż w 2011 roku.

Tabela 7. Eksport surowej ropy z Rosji do UE wg koncernów i szlaków przesyłowych w okresie 2011–2015 (w mln ton)

Koncern	Rok	Primorsk	Ust-Ługa	Noworosyjsk	Tuapse	Družba	W sumie
Rosnieft'	2011	25,1	-	8,8	0,55	6,2	40,65
	2012	22,9	3,4	7,9	0,06	9,4	43,66
	2013	20,3	6,3	8,2	0	20	54,8
	2014	16,7	8,8	7,9	0	26,5	59,9
	2015	16,4	8,7	5,2	0	27,8	58,1

Koncern	Rok	Primorsk	Ust-Ługa	Noworosyjsk	Tuapse	Družba	W sumie
TNK-BP	2011	6,1	-	3,9	0,8	13,9	24,7
	2012	4,8	1,9	3,7	0,2	13,2	23,8
	2013	1,6	1,5	1	0	5,3	9,4
	2014	0	0	0	0	0	0
	2015	0	0	0	0	0	0
ŁUKoil	2011	12,2	-	1,7	1	8,9	23,8
	2012	10,5	0,3	5,5	0,1	8,1	24,5
	2013	6,5	0	7,3	0	4,7	18,5
	2014	6,7	0	5,4	0	5,5	17,6
	2015	9,5	0	6,2	0	4,5	20,2
Surgutnief- tiegaz	2011	8,3	-	2,8	0	10,3	21,4
	2012	8,8	2,4	1	0	7,7	19,9
	2013	7,7	6,6	0,1	0	7,7	22,1
	2014	4,6	5,1	0,8	0	7,2	17,7
	2015	6	6,8	0,1	0	8,1	21
Gazprom- nief'	2011	6,1	-	0,7	0,8	2,6	10,2
	2012	5,9	1,5	0,8	0,3	2,9	11,4
	2013	2,5	0,5	1	0	1,8	5,8
	2014	2,7	0	1,7	0	1	5,4
	2015	0,6	0	2,8	0	1,7	5,1
Tatnief'	2011	1,5	-	4,5	0	7,7	13,7
	2012	2,5	1	4,7	0	3,2	10,4
	2013	3,6	0,3	1,2	0	4,6	9,7
	2014	2,1	0	2,4	0	3,2	7,7
	2015	3,4	0,7	1,3	0	4,4	9,8
Basznief'	2011	0,5	-	0,2	0	2,9	3,6
	2012	1,1	0,5	0,6	0	2,2	4,4
	2013	0	0,3	1	0	2,4	3,7
	2014	0	0,3	2	0	2,3	4,6
	2015	0,6	0,4	0,8	0	2,5	4,3
Russnief'	2011	1,5	-	1,3	0,2	2,3	5,3
	2012	1,2	0	1,8	0,1	2	5,1
	2013	1	0,7	0,7	0	1,6	4
	2014	1	0	0,5	0	1	2,5
	2015	0,6	0,6	0,5	0	0,3	2
Drobni pro- ducenci	2011	4,2	-	1,6	0	2,6	8,4
	2012	5,4	0	1,6	0	2,6	9,6
	2013	4	0	1,1	0	1,4	6,5
	2014	6,8	0	0,9	0	0,8	8,5
	2015	6,7	0,7	2,2	0	1,1	10,7

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez FSU Argus

Nową tendencją w ostatnich latach jest także zmniejszanie się liczby rosyjskich producentów, których ropa jest dostarczana rurociągiem Družba do poszczególnych krajów regionu Europy Środkowej, co prowadzi do

faktycznego podziału rynku środkowoeuropejskiego między rosyjskich eksporterów. Polskie i niemieckie rafinerie zaopatrywane są głównie przez Rosnieft' i Surgutnieftiegaz, z kolei słowackie i węgierskie przede wszystkim przez ŁUKoil oraz w mniejszym stopniu przez Tatnieft', Basznieft' i Russnieft'.

Tabela 8. Wykaz producentów ropy dostarczanej rurociągiem Družba do poszczególnych odbiorców w UE

	Niemcy	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
2011	Rosnieft'	Rosnieft'	TNK-BP		TNK-BP
	TNK-BP	TNK-BP	ŁUKoil	ŁUKoil	ŁUKoil
	Surgutnieftiegaz	Surgutnieftiegaz	Basznieft'	Tatnieft'	Tatnieft'
	Tatnieft'	ŁUKoil	Russnieft'	Russnieft'	Russnieft'
	Gazpromnieft'	Tatnieft'	Gazpromnieft'		
		Basznieft'			
2015	Rosnieft'	Rosnieft'	Rosnieft'	ŁUKoil	ŁUKoil
	Surgutnieftiegaz	Tatnieft'		Tatnieft'	Tatnieft'
	Gazpromnieft'	Surgutnieftiegaz		Basznieft'	Basznieft'
			Russnieft'	Russnieft'	

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez FSU Argus

6. Więcej kontraktów bezpośrednich i zmiana układu sił wśród firm traderskich

Charakterystycznym zjawiskiem jest wzrost liczby kontraktów bezpośrednich zawieranych przez rosyjskich eksporterów z odbiorcami ropy (w szczególności w przypadku surowca eksportowanego rurociągiem Družba). Jednocześnie zauważalna jest również rekonfiguracja układu sił wśród firm traderskich nabywających rosyjską ropę.

Nowością we współpracy naftowej Rosji z państwami Europy Środkowej jest **przechodzenie głównych rosyjskich eksporterów na kontrakty bezpośrednie, a tym samym zmniejszanie udziału firm traderskich w handlu rosyjską ropą eksportowaną do państw regionu za pomocą rurociągu Družba**¹⁹.

¹⁹ Część eksporterów nadal korzysta z usług firm traderskich w eksporcie ropy Družba: z pośrednictwa Normeston korzystają Tatnieft', Basznieft' (na dostawy do rafinerii koncernu MOL na Słowacji i na Węgrzech) i drobni producenci; a z pośrednictwa Glencore – Russnieft' i Neftisa.

Tabela 9. Kontrakty bezpośrednie rosyjskich firm na dostawy ropy rurociągiem Drużba zawarte w okresie 2011–2015

Eksporter	Kontrahent	Kraj importer	Data zawarcia	Wielkość importu i czas trwania umów
Rosnieft'	PKN ORLEN	Polska	1.02.2013	6 mln ton rocznie w okresie 1.02.2013 - 31.01.2016
			30.12.2015	Od 18 do 25,2 mln ton w okresie 1.02.2016 - 31.01.2019 (dostawy rurociągiem Drużba lub drogą morską)
	Grupa LOTOS		20.12.2013	2,4 mln ton rocznie w okresie 1.01.2014 - 31.12.2016 (Drużbą lub drogą morską)
			22.01.2016	Od 5,4 do 6 mln ton w okresie 2016-2017 (rurociągiem Drużba lub drogą morską)
	PKN ORLEN	Czechy	21.06.2013	8,28 mln ton w okresie 1.07.2013 - 30.06.2016
			21.03.2014	Dodatkowe 50 tys. ton miesięcznie w okresie 1.04.2014 - 30.06.2016
			30.04.2015	120 tys. ton miesięcznie
	Total	Niemcy	01.2013	2 mln ton do 31.12.2013
	Shell		01.2013	600 000 ton do 31.12.2013
	Eni		03.2013	240 000 do 31.12.2013
ŁUKoil	MOL	Węgry	2011	Średnio ok. 300 000 miesięcznie Umowa obowiązuje do końca 2016 roku
Słowacja				
Tatnieft'	Grupa LOTOS	Polska	6.12.2013	2,4 mln ton rocznie w okresie 1.01.2014 - 31.12.2016
	PKN ORLEN		23.12.2015	3,6–7,2 mln ton rocznie w okresie 1.01.2016 - 31.12.2018
Gazpromnieft'	Eni	Czechy	12.2013	30–50 tys. miesięcznie (wygasa w 2014 r.)

Opracowanie własne na podstawie danych agencji Interfax oraz FSU Argus

Rosneft' dostarcza obecnie surowiec Drużbą głównie na podstawie kontraktów bezpośrednich; wyjątkiem jest kontrakt zawarty 21 grudnia 2012 roku²⁰ z firmą traderską Mercuria Energy Trading na dostawy od 1 stycznia 2013 do 31 grudnia 2015 roku 3,6 mln ton ropy rocznie do rafinerii PKN ORLEN w Płocku²¹. Poza tym Rosneft' zawarła bezpośrednio kontrakty z wieloma innymi odbiorcami europejskimi: francuskim Totalem, holenderskim Shellem, włoską spółką Eni (wykaz najważniejszych kontraktów naftowych na dostawy Drużbą zawiera Tabela 9). Dodatkowo dzięki umowie z Unipetrol (czeska spółka córka PKN ORLEN) Rosneft' po raz pierwszy zaczęła w lipcu 2013 roku eksport ropy do Czech, wypierając jednocześnie z lokalnego rynku dotychczasowego głównego rosyjskiego dostawcę, czyli firmę ŁUKoil, a począwszy od stycznia 2015 roku także spółkę Gazpromneft'²².

Również ŁUKoil dostarcza wydobywaną przez siebie ropę na Słowację i Węgry na podstawie bezpośrednich umów z węgierskim koncernem MOL. W styczniu 2014 roku umowę z firmą traderską Mercuria wypowiedziała Grupa LOTOS (umowa obowiązywała od 2009 roku i przewidywała dostawy na poziomie 3,6 mln ton ropy rocznie). Bezpośrednie kontrakty na dostawy ropy do Polski zawarła także rosyjska Tatneft': w grudniu 2013 roku z Grupą LOTOS S.A.²³ oraz w grudniu 2015 roku z PKN ORLEN²⁴. Również Surgutneftiegaz zawarł

²⁰ W zasadzie było to przedłużenie kontraktu zawartego między koncernem ORLEN a firmą Mercuria Energy Trading w grudniu 2009 roku; <http://www.orklen.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/PKN-ORLEN-przedluzyl-z-Mercuria-Energy-Trading-umowe-na-dostawy-ropy-naftowej.aspx>

²¹ Niezależnie od tego w 2013 roku Rosneft' podpisała też kontrakty z firmami traderskimi na dostawy ropy przez rosyjskie porty: Noworosyjsk, Primorsk i Ust-Ługę, na zasadach przedpłaty. Kontrakty zostały zawarte na 5 lat i obejmują dostawy dla: Glencore (39,2 mln ton), Vitol (16,8 mln ton) oraz Trafigura (10,1 mln ton); suma uzyskana przez Rosneft' w ramach przedpłaty wyniosła 9,8 mld USD.

²² Ma to związek ze zwiększeniem na początku 2014 roku przez Unipetrol udziałów w CRC (Česká rafinérská - największa spółka petrochemiczna w Czechach) do 67,6% (poprzez nabycie 16,3% udziałów należących do koncernu Shell). W kwietniu 2015 roku z kolei została sfinalizowana transakcja przejęcia przez Unipetrol pozostałych 32,44% udziałów należących do włoskiej spółki Eni (do 2014 roku jest związana kontraktem na dostawy ropy z Gazpromneftią). 30 kwietnia 2015 roku poinformowano o zawarciu przez PKN ORLEN dodatkowej umowy z Rosneftią na dostawy 120 tys. ton ropy miesięcznie w okresie 1 maja 2015 - 30 czerwca 2016 roku; <http://www.rosneft.com/printable/news/pressrelease/30042015.html> (15.05.2015).

²³ Zob. komunikat spółki: Zawarcie umowy znaczącej pomiędzy Tatneft Europe AG a Grupą LOTOS S.A., http://inwestor.lotos.pl/1185/p,194,i,749/raporty_i_dane/raporty_biezace/zawarcie_umowy_znaczonej_pomiedzy_tatneft_europe_ag_a_grupa_lotos_sa (20.10.2015).

²⁴ Kontrakt zastąpił wygasłą w grudniu 2015 roku umowę między PKN ORLEN a firmą traderską Mercuria. Zob. komunikat spółki: ORLEN zakontraktował dostawy ropy naftowej do Płocka od Tatneft Europe AG, <http://www.orklen.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/ORLEN->

bezpośrednie kontrakty z europejskimi firmami – Eni, Shell i Total na dostawy ropy do niemieckich rafinerii, rezygnując tym samym z wieloletniego pośrednictwa firmy traderskiej Sunimex. Konsekwencją zmiany polityki kontraktowej rosyjskich koncernów jest zauważalny spadek udziału firm traderskich w handlu ropą eksportowaną ruropociągami Drużba, m.in. Mercurii o 50% do 300 tys. ton miesięcznie w 2014 roku, Sunimexu (do niedawna lider wśród traderów nabywających ropę dostarczaną ruropociągami Drużba) – spadek udziału w rynku niemieckim z 77% w 2013 do 33% w 2014 roku.

Głównym celem zawierania przez rosyjskich eksporterów kontraktów bezpośrednich na dostawy ropy jest zwiększenie wpływów ze sprzedaży. Miało to szczególne znaczenie dla Rosnefti ponoszącej duże koszty finansowe związane z finalizacją przejęcia w 2013 roku koncernu TNK-BP. Zawieranie bezpośrednich umów z importerami rosyjskiej ropy miało być też sygnałem uspokajającym obawy państw odbiorców oraz Komisji Europejskiej dotyczące ryzyka zmniejszenia wolumenu eksportu przesyłanej ropociągami Drużba²⁵. Poza tym kontrakty bezpośrednie, szczególnie dla Rosnefti, mają służyć umocnieniu pozycji na regionalnym rynku, co będzie miało coraz większe znaczenie w obliczu spodziewanej ostrzejszej rywalizacji wśród światowych eksporterów ropy.

Drugim charakterystycznym zjawiskiem jest zmiana układu sił wśród firm traderskich kupujących rosyjską ropę.

Po pierwsze, nastąpił drastyczny spadek znaczenia firmy traderskiej Gunvor²⁶, która do niedawna miała największy udział w handlu rosyjską ropą (według źródeł agencji Reuters nawet 40%)²⁷. Jej udział zmniejszył się w 2012 roku do 7,1%, a w latach 2013–2014 do zaledwie 1%. Spadek znaczenia Gunvoru w handlu rosyjską ropą jest przede wszystkim konsekwencją rywalizacji w rosyjskim sektorze energetycznym (walka o wpływy między prezesem

zakontraktowa%C5%82-dostawy-ropy-naftowej-do-P%C5%82ocka-od-Tatneft-Europe-AG.aspx (29.12.2015).

²⁵ Роснефть сольет посредников, <http://www.kommersant.ru/doc-y/2119720> (4.02.2013).

²⁶ Firma traderska zarejestrowana w Szwajcarii, której jednym z głównych udziałowców był do marca 2014 roku Giennadij Timczenko – rosyjski oligarcha należący do ścisłego grona biznesowej elity Rosji.

²⁷ Russian oil trading king Gunvor crown slips, <http://www.reuters.com/article/gunvor-idUSL5E8KC9OS20120914>; Выход Тимченко из Gunvor не сказался на показателях трейдера, <http://www.vedomosti.ru/business/articles/2014/09/26/gunvor-udvoil-zapasy-nalichnyh> (20.10.2014).

Rosnefti Igorem Sieczinem a Giennadijem Timczenką, współwłaścicielem Novateku). W 2013 roku ze sprzedaży ropy Gunvorowi zrezygnowały m.in. Rosneft', TNK-BP (przejęta przez Rosneft' w połowie 2013 roku) czy Surgutnieftegaz. Obecnie dodatkowym czynnikiem wpływającym na ograniczenie roli Gunvoru są również wprowadzone przez USA antyrosyjskie sankcje. Giennadij Timczenko sprzedał 19 marca 2014 roku – dzień przed opublikowaniem amerykańskiej listy sankcyjnej (jego nazwisko znalazło się wśród osób objętych sankcjami) – 43% udziałów w Gunvorze wspólnikowi Torbjörnowi Törnqvistowi. Jesienią 2014 roku z kolei przedstawiciele spółki ogłosili zamiar sprzedaży wielu rosyjskich aktywów, w tym również naftowych: 50% udziałów w spółce NTK (Niewskaja truboprowodnaja kompanija) zarządzającej terminalem naftowym w Ust-Łudze, 100% udziałów w terminalu do eksportu produktów naftowych w Ust-Łudze (Ust-Ługa Oil)²⁸ oraz 50% w spółce NMT (Noworosyjskij mazutnyj terminal)²⁹.

Po drugie, nastąpiło zwiększenie liczby traderów kupujących rosyjską ropę, głównie tę eksportowaną przez rosyjskie porty, co doprowadziło do rozdrobnienia rynku i wzrostu konkurencji. Pewne znaczenie ma również polityka samych firm traderskich, które w okresie utrzymywania się wysokich cen ropy (2012–2013) preferowały handel ropą na rynkach spotowych ze względu na niewielkie szanse uzyskania oczekiwanego zysku (niskie marże) na podstawie kontraktów zawieranych z rosyjskimi eksporterami.

Po trzecie, systematycznie rośnie znaczenie firm traderskich, które zawarły z Rosneftią długoterminowe umowy naftowe przewidujące dostawy ropy³⁰ na zasadzie przedpłaty. Rosneft' zdecydowała się w 2013 roku zawrzeć długoterminowe (5-letnie) umowy z firmami traderskimi, by w ramach przedpłat uzyskać środki konieczne na spłatę zadłużenia zaciągniętego w związku z przejęciem TNK-BP. Umowy zawarte z Glencore i Vitol, przewidujące roczne dostawy ropy na poziomie 67 mln ton (46,9 mln ton Glencore, 20,1 mln ton Vitol), umożliwiły uzyskanie 8,3 mld USD przedpłaty; z kolei kontrakt ze szwajcarską firmą traderską Trafigura (przewiduje roczne dostawy

²⁸ W świetle doniesień prasowych nabywcą może zostać Gazprombank, posiadający już 24% udziałów w terminalu; 26% posiada Transneft'. Gunvor нашла покупателя на Усть-Лугу <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2015/06/26/598122-gunvor-nashla-pokupatelya-na-ust-lugu> (25.06.2015).

²⁹ Nabywcą udziałów zostanie najprawdopodobniej Transneft'. Транснефть купит у Gunvor Новороссийский мазутный терминал, <https://www.vedomosti.ru/business/news/2015/12/28/622806-transneft> (29.12.2015).

³⁰ Nie dotyczy dostaw do państw Europy Środkowej.

10,11 mln ton ropy i produktów ropopochodnych) umożliwił uzyskanie przedpłaty w wysokości 1,5 mld USD. Potwierdzeniem rosnącego udziału wspomnianych wyżej firm w handlu rosyjską ropą są dane statystyczne za pierwsze półrocze 2015 roku, z których wynika, że Trafigura uzyskała pozycję lidera wśród nabywców rosyjskiej ropy (ok. 7,6 mln ton w okresie styczeń-czerwiec 2015 roku).

II. POZYCJA ROSJI NA UNIJNYM RYNKU PRODUKTÓW NAFTOWYCH

Od kilku lat **Rosja pozostaje światowym liderem wśród eksporterów produktów naftowych**, dystansując takie kraje jak USA (121 mln ton), Singapur (79 mln ton), Holandia (73 mln ton) czy Indie (71 mln ton). Utrzymaniu pozycji światowego lidera służy systematyczny wzrost wolumenu eksportu – z 62,6 mln ton w 2000 roku do 171,5 mln ton w 2015.

1. Znaczenie rynku unijnego dla rosyjskiego eksportu produktów naftowych

1.1. Udział rynku unijnego w rosyjskim eksporcie produktów naftowych

Ze statystyk opublikowanych przez rosyjską Federalną Służbę Celną wynika, że w 2014 roku ponad 94% eksportu produktów ropopochodnych z Rosji trafiło na rynki państw spoza obszaru WNP. Wśród nich kluczowymi odbiorcami okazały się kraje członkowskie Unii Europejskiej. W 2014 roku na unijny rynek trafiło łącznie ok. 114,2 mln ton produktów ropopochodnych, co stanowi blisko 70% eksportu rosyjskich produktów ropopochodnych ogółem. Warto dodać, że udział rynku unijnego w eksporcie rosyjskim systematycznie rośnie; w 2014 roku o blisko 7,8% w stosunku do roku 2013.

Obecnie ponad 1/4 rosyjskiego eksportu produktów ropopochodnych do UE przypada na Holandię (26,1%)³¹. Znaczącymi odbiorcami są również: Dania (9,2%), Estonia (8,3%)³², Włochy (6,8%), Niemcy (6,7%), Francja (6,4%), Wielka Brytania (5,7%), Belgia (5,6%) oraz Malta (5%)³³. Powyższe wskaźniki obejmują zarówno przesył szlakami morskimi (z portów bałtyckich i czarnomorskich), jaki i lądowymi (kolej oraz rurociągi). Szlakiem bałtyckim rosyjskie produkty ropopochodne trafiają przede wszystkim do Holandii, Danii, Estonii, Niemiec, Belgii, Wielkiej Brytanii oraz Francji. Z kolei z rosyjskich portów czarnomorskich głównie³⁴ do Włoch, na Maltę, do Grecji oraz na Cypr.

³¹ Część produktów naftowych trafiających do Holandii jest reeksportowana do innych krajów UE, <https://www.portofrotterdam.com/en/cargo-industry/liquid-bulk/crude-oil> (30.06.2015).

³² Duży udział Estonii wynika z tego, że znacząca część importowanych produktów naftowych jest reeksportowana.

³³ Wyliczenia własne na podstawie danych statystycznych publikowanych przez Argus.

³⁴ Najważniejszym pozaunijnym odbiorcą rosyjskich produktów ropopochodnych wysyłanych z portów czarnomorskich (w szczególności z Noworosyjska) jest Turcja.

Systematycznie wzrasta udział produktów naftowych w dochodach z rosyjskiego eksportu naftowego ogółem (ropa surowa oraz produkty naftowe). Jeszcze w 2001 roku wpływy ze sprzedaży ropy i produktów naftowych wyniosły 34,2 mld USD, a w 2008 roku już 239,4 mld USD. Rekordowy poziom odnotowano w 2012 roku, kiedy wpływy z naftowego eksportu wyniosły 284,3 mld USD (szczegółowe zestawienie za okres 2001–2015 zawiera Tabela 10). Udział państw UE w dochodach z eksportu ropy surowej osiągnął w 2005 roku rekordowy poziom 78%, utrzymując się w kolejnych latach w przedziale 64–76%.

Obserwowany w okresie 2011–2014 spadek dochodów z eksportu ropy surowej (ze 181,8 mld USD w 2011 roku do 153,9 mld USD w 2014) równoważony jest wzrostem wpływów z eksportu produktów naftowych z Rosji. Dynamiczny wzrost wpływów z eksportu produktów naftowych w eksporcie naftowym ogółem nastąpił w okresie 2009–2013 (z 46,8 mld USD w 2009 roku do 109 mld USD w 2013).

W 2015 roku nastąpił z jednej strony wzrost eksportu ropy i produktów naftowych, z drugiej jednak strony znaczący spadek dochodów, co wynikało głównie z drastycznej obniżki ceny ropy (średnia baryłki Urals wyniosła w 2014 roku 99 USD; w 2015 – ok. 54 USD).

Tabela 10. Dochody z eksportu rosyjskiej ropy i produktów naftowych (w mld USD)

Rok	Cena ropy (USD za baryłkę)	Ropa surowa (w mld USD)			Produkty naftowe (w mld USD)	Ogółem (w mld USD)
		Ogółem	Za dostawy do UE	Udział wpływów z eksportu do UE w dochodach z eksportu ropy ogółem (w%)		
2001	20,78	24,9	14,7	59	9,3	34,2
2002	21,02	29,1	18,3	63	11,2	40,3
2003	23,81	39,7	24,3	61	14	53,7
2004	31,02	59	33,3	56	19,2	78,2
2005	45,21	83,4	65,2	78	33,8	117,2
2006	56,32	102,3	78	76	44,6	146,9
2007	64,28	121,5	88,8	73	51,4	172,9

Rok	Cena ropy (USD za baryłkę)	Ropa surowa (w mld USD)			Produkty naftowe (w mld USD)	Ogółem (w mld USD)
		Ogółem	Za dostawy do UE	Udział wpływów z eksportu do UE w dochodach z eksportu ropy ogółem (w%)		
2008	90,68	161,1	116,2	72	78,3	239,4
2009	55,61	100,6	67,1	67	46,8	147,4
2010	74,11	135,8	87,5	64	69,4	205,2
2011	101,74	181,8	118,8	65	91,3	273,1
2012	103,14	180,9	131,3	72	103,4	284,3
2013	100,41	173,7	122,1	70	109,2	282,9
2014	94,22	153,9	103,8	67	109	262,9
2015	54	89,58	56,8	63,4	67,4	156,98

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez Federalną Służbę Celną

1.2. Główne produkty ropopochodne eksportowane przez Rosję do państw UE

Nadal głównym produktem eksportowanym przez rosyjskie firmy naftowe na unijny rynek jest **olej opałowy (mazut)**. W 2014 roku jego udział w eksporcie produktów ropopochodnych do UE wyniósł blisko 47%³⁵. W ciągu ostatnich lat wielkość jego eksportu nieznacznie, ale jednak systematycznie maleje (63,4 mln ton w 2012 roku; 59,1 mln ton w 2014).

Znaczący udział w rosyjskim eksporcie produktów ropopochodnych do UE ma również **olej napędowy** (ok. 26,5%). Według agencji Argus w 2014 roku wyeksportowano z Rosji ok. 49,1 mln ton oleju napędowego, o prawie 12% więcej niż w 2013 roku (43,8 mln ton), w tym siecią rurociągową ok. 22,9 mln ton, kolejną blisko 25 mln ton i szlakiem rzeczonym ok. 1,2 mln ton³⁶. Również z danych

³⁵ Według pisma *Нефтегазовая вертикаль* udział mazutu w eksporcie rosyjskich produktów ropopochodnych ogółem jest jeszcze wyższy i wynosi ponad 50% (55,1% w 2012 roku, 56% w 2013).

³⁶ Z kolei według danych Ministerstwa Energetyki Federacji Rosyjskiej eksport rosyjskiego oleju napędowego wyniósł w 2014 roku 45,4 mln ton (w 2011 roku 36,4 mln ton, w 2012 -

publikowanych przez Ministerstwo Energetyki Rosji wynika, że zarówno produkcja, jak i eksport oleju napędowego systematycznie rosną. Na eksport przeznaczany jest głównie olej napędowy gorszej jakości (o wysokim poziomie zasiarczenia).

Tabela 11. Produkcja i eksport oleju napędowego w latach 2011–2015 (w mln ton)

	2011	2012	2013	2014	2015
Produkcja	70,6	69,4	72,6	77,3	76,05
Eksport	36,4	35,9	38,8	45,4	46

Źródło: <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/66a/66a29d8d8e1537fe12327a4dea355a5d.pdf>

Trzecim produktem – pod względem znaczenia w eksporcie na rynek UE – jest **nafta**. W 2014 roku znacząco wzrósł eksport rosyjskiej ropy ogółem (o 22,3 %, z 17,8 mln ton w 2013 roku do 22,1 mln ton w 2014; jeszcze bardziej widoczny w stosunku do 2011 roku – 12,6 mln ton), z czego na rynek unijny przypada ok. 52,7%. Ilustrują to dane dotyczące eksportu ropy z rosyjskich portów europejskich, głównie z Ust-Ługi (wzrost o 158% z 3,6 mln ton do 9,3 mln ton) oraz Tuapse (wzrost o 25,4%, z 3,7 mln ton w 2013 roku do 4,7 mln ton w 2014). Na oba porty przypadło w 2014 roku blisko 64% całkowitego eksportu rosyjskiej ropy³⁷.

Na rynek unijny eksportowany jest również **próżniowy olej gazowy (VGO)** oraz w nieznacznym ilościach rosyjska **benzyna**, stanowiące odpowiednio – ok. 7,2% i ok. 2,6% rosyjskiego eksportu produktów ropopochodnych do UE³⁸.

35,9 mln ton, a w 2013 – 38,8 mln ton), <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/66a/66a29d8d8e1537fe12327a4dea355a5d.pdf>

³⁷ Wyliczenia własne na podstawie danych publikowanych przez Argus wskazujących na kierunki eksportu produktów ropopochodnych przesyłanych przez porty bałtyckie oraz porty czarnomorskie.

³⁸ Pozostałe produkty ropopochodne stanowią łącznie niecałe 7% eksportu i obejmują m.in. LPG oraz paliwo do silników odrzutowych.

2. Szlaki eksportu rosyjskich produktów ropopochodnych

Rosyjskie produkty ropopochodne eksportowane są na rynek unijny kilkoma szlakami tranzytowymi: przede wszystkim drogą morską (rosyjskie porty bałtyckie; porty Litwy, Łotwy, Estonii; porty czarnomorskie) oraz w nieznacznym stopniu drogą lądową (koleją; rurociągiem).

2.1. Droga morska

Największy udział w eksporcie rosyjskich produktów ropopochodnych na rynek UE mają **porty bałtyckie** (przede wszystkim Primorsk, Ust-Ługa i Wysock; w mniejszym stopniu Petersburg i Kaliningrad); w 2014 roku za ich pośrednictwem zrealizowano prawie 55% dostaw. W ostatnich latach systematycznie zmniejsza się jednak tranzytowe znaczenie portów państw bałtyckich na rzecz portów rosyjskich, zarówno bałtyckich, jak i czarnomorskich (eksport rosyjskich produktów ropopochodnych za pośrednictwem portów bałtyckich zawiera Tabela 12).

Tabela 12. Eksport rosyjskich produktów ropopochodnych eksportowanych przez porty bałtyckie w okresie 2012–2014 (w mln ton rocznie)

Kraj	Port	2012			2013			2014		
		koleją	rurociągiem	suma	koleją	rurociągiem	suma	koleją	rurociągiem	suma
Rosja	Primorsk	-	6,5	6,5	0	9,3	9,3	0	11,3	11,3
	Ust-Ługa	12,7	-	12,7	15,9	-	15,9	22,5	-	22,5
	Petersburg	7,3	-	7,3	6,7	-	6,7	6,4	-	6,4
	Wysock	10,3	-	10,3	10,5	-	10,5	11,2	-	11,2
	Kaliningrad	3,9	-	3,9	2	-	2	3,3	-	3,3
	Ogółem	34,2	6,5	40,7	35,1	9,3	44,4	43,4	11,3	54,7
Litwa	Kłajpeda	0,7	-	0,7	0,4	-	0,4	0,4	-	0,4
Łotwa	Ryga	3,6	-	3,6	4,1	-	4,1	5,6	-	5,6
	Windawa	2,5	6,3	6,8	5,9	5,4	11,3	5,2	5,7	10,9
	Lipawa	0,13	-	0,13	0,1	-	0,11	0,1	-	0,1
	Ogółem	6,23	6,3	12,53	10,1	5,4	15,5	10,9	5,7	16,6

Kraj	Port	2012			2013			2014		
		koleją	rurociągiem	suma	koleją	rurociągiem	suma	koleją	rurociągiem	suma
Estonia	Tallin	8,7	-	8,7	8,6	-	8,6	3,3	-	3,3
	Sillamäe	2	-	2	2	-	2	2,3	-	2,3
	Ogółem	10,7	-	10,7	10,6	-	10,6	5,6	-	5,6

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez agencję Argus

W okresie 2012–2014 eksport rosyjskich produktów ropopochodnych przez porty bałtyckie Rosji wzrósł o ponad 34%. Głównie znaczenie w eksporcie na unijny rynek uzyskuje port w Ust-Łudze (wzrost eksportu w okresie 2012–2014 o ponad 77%) oraz port w Primorsku (wzrost eksportu w okresie 2012–2014 o prawie 74%).

O rosnącym znaczeniu rosyjskich portów na Bałtyku świadczą również dane dotyczące ilości przesyłanych produktów naftowych – w 2014 roku prawie 55 mln ton (40,7 mln ton w 2013); dla porównania przez porty łotewskie przesłano łącznie 16,6 mln ton, a estońskie – 5,6 mln ton. Największy spadek (blisko 50%) odnotował port w Tallinie – w 2012 roku eksportowano przez estońską stolicę 10,7 mln ton rosyjskich produktów ropopochodnych, a w 2014 roku już tylko 5,6 mln ton. Największy spadek eksportu przez porty krajów bałtyckich dotyczy oleju opałowego; w 2014 roku całość eksportu mazutu przez porty Łotwy, Estonii i Litwy spadła o ponad 50% do poziomu 3,99 mln ton (najwięcej w przypadku Tallina – spadek o 64,8%). Niewielkie wzrosty eksportu wybranych produktów przez porty krajów bałtyckich mają jedynie charakter czasowy. Przykładem jest eksport rosyjskiego oleju napędowego szlakiem rurociągowym do portu Windawa; wzrost eksportu z 5,4 mln ton w 2013 roku do 5,7 mln ton w 2014 roku ma charakter czasowy związany z większym eksportem Rosniefti z rafinerii w Samarze (w 2015 roku spodziewany jest spadek znaczenia tego szlaku do 2,5–3 mln ton rocznie).

Rośnie również systematycznie znaczenie portów **czarnomorskich** w eksporcie rosyjskich produktów ropopochodnych do Europy. Kluczowe znaczenie zyskuje port w Noworosyjsku; eksport rosyjskich produktów ropopochodnych wzrósł o prawie 32% z 11,9 mln ton w 2012 roku do 15,7 mln ton w 2014. Na stabilnym poziomie utrzymuje się eksport przez port w Tuapse (5,75 mln ton w 2012 roku; 6,1 mln ton w 2014). Wzrost znaczenia portów czarnomorskich widoczny jest szczególnie w przypadku eksportu rosyjskiego oleju opałowego: z Noworosyjska (wzrost o 33,7% do poziomu 7,83 mln ton w 2013 roku) czy Tuapse (o 11,55% do poziomu 4,8 mln ton).

Wzrost znaczenia portów bałtyckich i czarnomorskich Rosji w eksporcie rosyjskich produktów ropopochodnych kosztem portów państw bałtyckich jest przede wszystkim konsekwencją realizowanej systematycznie polityki rosyjskich władz. Jej celem jest stworzenie warunków umożliwiających podjęcie, o ile Moskwa uzna to za konieczne, politycznej decyzji o całkowitym przekierowaniu eksportu naftowego z portów państw bałtyckich na szlaki rosyjskie.

Ważnym instrumentem rosyjskiej strategii jest w pierwszej kolejności **polityka taryfowa**. Obecnie taryfy na przesył paliwa dieslowego do łotewskiego portu Windawa są niższe od tych, które obowiązują na trasach prowadzących z poszczególnych rosyjskich rafinerii do Primorska. Transneft' systematycznie podnosi jednak wysokość taryf celnych na transport oleju napędowego systemem rurociągowym. Najnowsze podwyżki (zaczęły obowiązywać od 1 lutego 2015 roku) są dużo wyższe w przypadku tras prowadzących do łotewskiego portu Windawa (średnio o 8,8%) niż na szlakach łączących rafinerie z rosyjskim portem w Primorsku (średnia podwyżka o ok. 6%). Przykładowo od 1 lutego 2015 roku taryfa na przesył paliwa dieslowego z rafinerii w Moskwie do portu w Primorsku wynosi prawie 1340 rubli, do portu Windawa ok. 910 rubli; podwyżka w przypadku pierwszego szlaku wyniosła 6,26%, w przypadku drugiego 10%. Jest bardzo prawdopodobne, że taka polityka będzie kontynuowana, a skutkiem wprowadzanych zmian będzie dalsze osłabianie konkurencyjności, a w konsekwencji znaczenia szlaku łotewskiego dla eksportu rosyjskiego oleju napędowego.

Drugim elementem jest konsekwentne zarówno **zwiększanie przepustowości rosyjskich portów bałtyckich**, jak i **rozbudowa infrastruktury transportowej** (w tym rurociągowej) umożliwiającej zwiększenie eksportu produktów ropopochodnych z Rosji. Do 2020 roku Transneft' planuje rozbudowę sieci z obecnych 31 mln ton do 54,5 mln ton, zarówno prowadzącej do portów bałtyckich (magistrala Północ), jak i z Samary do Noworosyjska (magistrala Południe). Moce przesyłowe rurociągu Północ do transportu produktów ropopochodnych to obecnie 8,4 mln ton rocznie. Transneft' podjęła więc decyzję o rozszerzeniu przepustowości magistrali docelowo do 25 mln ton, w trzech etapach: (1) do 13-14 mln ton na przełomie 2014/2015; (2) do 18 mln ton – do 2017 roku; (3) rozbudowa do 25 mln ton – do 2018 roku. Plany Transnefti obejmują również projekt budowy rurociągu Południe, który ma służyć tranzytowi produktów ropopochodnych na trasie Syzrań-Saratów-Wołgograd-Noworosyjsk. Początek eksploatacji zaplanowany jest na 2016 rok, a początkowa przepustowość na poziomie 6 mln ton rocznie ma zostać docelowo zwiększona do 8,7 mln ton rocznie.

Pewnym problemem może się jedynie okazać stanowisko Rosyjskich Kolei (RŽD) w kwestii wysokości taryf przewozowych (stanowią jedną z głównych pozycji w dochodach budżetowych RŽD) oraz trudności z wygospodarowaniem środków na rozbudowę planowanej infrastruktury rurociągowej (na rozbudowę nitki Północ potrzebne będzie według szacunków z jesieni 2014 roku ok. 25-26 mld rubli). Poza tym Rosyjskie Koleje dotąd nie wybudowały nitki kolejowej do Primorska na trasie Wyborg-Primorsk-Jermołowo³⁹.

Dotychczasowe działania Rosji potwierdzają, że strategia marginalizowania znaczenia eksportowego łotewskich portów jest w praktyce realizowana. Ewentualna eskalacja napięcia w stosunkach Moskwy z państwami bałtyckimi może przyczynić się do jej intensyfikacji. Świadczą o tym publicznie rozważane przez Transnieft' plany całkowitego przekierowania dostaw na porty rosyjskie. Propozycje te podczas specjalnego posiedzenia jednej z komisji rządowych, zorganizowanego w październiku 2014 roku, poparł kluczowi eksporterzy rosyjskich produktów ropopochodnych: Rosnieft', ŁUKoil, Surgutnieftgaz, Basznieft', Tatnieft' i Gazpromnieft'.

2.2. Droga lądowa

Jeśli chodzi o eksport rosyjskich produktów ropopochodnych do UE drogą lądową (kolej), do grona odbiorców zaliczają się: Estonia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja i Węgry. Szlakiem tym eksportowany jest głównie olej opałowy (głównie na Litwę; nieznaczne ilości również do Finlandii) oraz LPG (głównie do Polski i Finlandii).

Sieć rurociągową wykorzystywaną jest obecnie do eksportu rosyjskiego oleju napędowego na Węgry. Jego ilości jednak nie są znaczne, a w ostatnich latach następuje systematyczny spadek wielkości dostaw (z 0,82 mln ton w 2013 roku do 0,46 mln ton w 2014 – spadek o 43,8%).

3. Przyczyny wzrostu eksportu produktów ropopochodnych

Na wzrost eksportu rosyjskich produktów ropopochodnych na rynek UE mają wpływ zarówno uwarunkowania wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Te pierwsze obejmują: politykę fiskalną władz i idące za tym zmiany na wewnętrznym

³⁹ Российские нефтяники ищут замену Латвии, <http://www.vedomosti.ru/business/articles/2014/10/16/neftyaniki-ischut-zamenu-latvii> (16.10.2015).

rynku naftowym Rosji. Do drugich należy zaliczyć przede wszystkim trendy produkcji i konsumpcji produktów naftowych w UE.

Jednym z powodów, dla których systematycznie rośnie eksport produktów ropopochodnych, są **działania rosyjskich władz, kierujących się jednak nie tyle interesami sektora naftowego, ile tradycyjnie⁴⁰ chęcią zwiększenia wpływów budżetowych w warunkach pogarszającej się sytuacji finansowej państwa.**

Ilustracją tego podejścia są w szczególności wprowadzane przez rząd Federacji Rosyjskiej zmiany fiskalne w sektorze naftowym. W 2011 roku zainicjowano zmiany ceł eksportowych na produkty ropopochodne: na nisko przetworzone paliwa podniesiono stawkę celną z 46,7% do 66%; obniżono natomiast stawkę celną na produkty wysoko przetworzone – z wyjątkiem benzyny i nafty – z 67% do 66%. Jednocześnie przyjęto sukcesywny spadek eksportowych stawek celnych na paliwo dieslowe: w 2014 roku z 66% do 65%, w 2015 – do 63% i w 2016 – do 61%.

Chcąc zachęcić producentów do wytwarzania jak największych ilości produktów wysoko przetworzonych, rząd przyjął jesienią 2014 roku ustawę wprowadzającą tzw. manewr podatkowy, zrównujący eksportową stawkę celną na olej opałowy (mazut) ze stawką obowiązującą w eksporcie ropy. Jednocześnie znacząco obniżono stawki w przypadku produktów wysoko przetworzonych, np. cło na paliwo dieslowe zostało zmniejszone z 48% do 30%, na benzynę – z 78% do 30%. Najpoważniejsze konsekwencje mogą dotknąć Rosnieft', Baszneft' i Tatnieft' (firmy te mają duże opóźnienia w modernizacji własnych rafinerii); zaś największym beneficjentem – biorąc pod uwagę posiadane moce rafineryjne – ma szansę zostać ŁUKoil. Stąd duży opór wobec nowych rozwiązań wyrażał prezes Rosniefti Igor Sieczin (Rosnieft' jest największym producentem i eksporterem mazutu).

Polityka fiskalna widoczna jest także w kontekście ustalania akcyzy na olej napędowy i benzynę – władze ustalają wysokie pułapy w odniesieniu do tych produktów, które mają dużą zawartość siarki.

⁴⁰ Kierowanie się – jako zasadniczym – kryterium zwiększania wpływów budżetowych stanowi od lat jedną z głównych słabości rosyjskiej polityki fiskalnej w sektorze naftowym. Szerzej na ten temat: W. Konończuk, Najlepszy sojusznik Rosji. Kondycja i perspektywy rosyjskiego sektora naftowego, *Prace OSW*, Warszawa 2012, s. 42-48, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2012-04-15/najlepszy-sojusznik-rosji-kondycja-i-perspektywy-rosyjskiego-sektora>

Tabela 13. Akcyza na olej napędowy i benzynę (w tysiącach rubli za tonę) i udział klasy paliwa w produkcji paliwa ogółem (w %)

Rodzaj paliwa		2011		2012		2013		2014	
		Akcyza (w tysiącach rubli za tonę)	Udział klasy paliwa w produkcji paliwa ogółem (%)	Akcyza (w tysiącach rubli za tonę)	Udział danej klasy paliwa w produkcji paliwa ogółem (%)	Akcyza (w tysiącach rubli za tonę)	Udział klasy paliwa w produkcji paliwa ogółem (%)	Akcyza (w tysiącach rubli za tonę)	Udział klasy paliwa w produkcji paliwa ogółem (%)
Olej napędowy	Klasa 3 (150 ppm)	2,485	10	3,814 (I poł.) 4,3 (II poł.)	16	5,86	30	6,446	18
	Klasa 4 (50 ppm)	2,247	10	3,562	9	4,934	10	5,427	7
	Klasa 5 (10 ppm)	2,247	17	3,562 (I poł.) 2,962 (II poł.)	25	4,334	43	4,767	58
Benzyna	Klasa 3	5,672	41	7,382	30	9,75	15	10,725	11
	Klasa 4	5,143	26	6,822	37	8,56	17	9,416	9
	Klasa 5	5,143	2	6,822 (I poł.) 5,143 (II poł.)	25	5,143	63	5,657	75

Źródło: <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/66a/66a29d8d8e1537fe12327a4dea355a5d.pdf>

Konsekwencją zmian fiskalnych jest systematyczny wzrost poziomu przetwórstwa ropy w Rosji. W latach 2011–2014 nastąpił wzrost o 12,7%. Prawie dwukrotnie wzrósł także poziom inwestycji w sektorze rafineryjnym (z 155 mld rubli w 2011 roku do 289,6 mld rubli w 2014)⁴¹.

⁴¹ Итоги работы ТЭК России в 2014 году. Задачи на среднесрочную перспективу, <http://minenergo.gov.ru/node/92>

Tabela 14. Przetwórstwo ropy w Rosji w okresie 2011–2015 (w mln ton) i inwestycje w modernizację rafinerii

	2011	2012	2013	2014	2015
Poziom przetwórstwa (w mln ton)	256,5	265,4	274,5	288,9	290
Wielkość inwestycji w modernizację rafinerii (w mld rubli)	155	178	259,5	289,6	b.d.

Źródło: <http://minenergo.gov.ru/node/92>

Tabela 15. Produkcja najważniejszych produktów ropopochodnych w Rosji w okresie 2011–2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Benzyna	36,6	38,2	38,7	38,3	39,2
Olej napędowy	70,6	69,4	72	77,3	76,05
Mazut	73,3	74,5	76,8	78,4	71,7

Źródło: <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/66a/66a29d8d8e1537fe12327a4dea355a5d.pdf>

Rzeczywiste cele państwa dobrze ilustruje również polityka taryfowa. Transneft' systematycznie podnosi taryfy na przesył produktów naftowych, transportowanych siecią rurociągową z przeznaczeniem na eksport (ostatnia podwyżka średnio o 3,5%⁴²); stanowią one bowiem blisko 70% ogółu produktów przesyłanych systemem rurociągowym Transnefti (te przeznaczone na rynek wewnętrzny stanowią ok. 30%). Jednocześnie koncern ten obniża taryfy na przesył produktów naftowych przeznaczonych na rynek wewnętrzny, co traktowane jest jako rodzaj wsparcia dla rodzimych firm działających w warunkach pogarszającej się sytuacji gospodarczej.

W przypadku niektórych produktów naftowych wzrost eksportu związany jest z ograniczeniami technicznymi rosyjskich rafinerii. Dotyczy to

⁴² Stawki te są zróżnicowane w zależności od konkretnego szlaku tranzytowego: przykładowo dla rafinerii Sławnefti (właścicielami są Rosneft' i Gazpromneft', działające poprzez wspólne konsorcjum) taryfa transportowa na przesył z rafinerii w Jarosławiu do Primorska została podniesiona o 22%; a dla należącej do Gazpromnefti rafinerii moskiewskiej podniesiona o 7,5%. Транснефть повышает тарифы на экспорт нефтепродуктов, <http://www.vedomosti.ru/business/articles/2015/05/25/593375-transneft-povishaet-tarifi-na-eksport-nefteproduktov> (24.05.2015).

w szczególności mazutu, który powstaje jako surowiec wtórny w procesach pierwotnego przetwórstwa ropy. Rosyjskie rafinerie w niewielkim stopniu dysponują technicznymi możliwościami wtórnego przetwórstwa, co sprawia, że mazut zachowuje nadal znaczący udział w rosyjskim eksporcie produktów ropopochodnych ogółem.

Wzrost eksportu produktów ropopochodnych jest również **warunkowany sytuacją na unijnym rynku produktów naftowych**.

Chociaż największy ilościowy udział w rosyjskim eksporcie produktów ropopochodnych zajmuje mazut, najbardziej perspektywicznym towarem eksportowym jest olej napędowy. Wynika to przede wszystkim z obserwowanego w ostatnich latach wzrostu zapotrzebowania na paliwo dieslowe w UE. Już w 2012 roku liczba samochodów z silnikiem Diesla stanowiła ok. 65% ogólnej liczby pojazdów w UE (według prognoz wskaźnik ma wzrosnąć do 75% w 2035 roku). Z kolei według prognoz Wood Mackenzie, rynek oleju napędowego w UE może wzrosnąć z 234,9 mln ton w 2012 roku do 274,4 mln ton w 2020 roku⁴³. Ze względu na regulacje wewnętrzne zasadnicza część ogólnej konsumpcji oleju napędowego w UE przypada na paliwo dieslowe o niskim poziomie zawartości siarki (10 ppm) – jego całkowita konsumpcja w państwach UE wyniosła w 2013 roku 207 mln ton.

Dostrzegając szansę na zwiększenie swojego udziału w rynku unijnym rosyjskie firmy energetyczne znacząco zwiększyły produkcję oleju napędowego. Rosyjskie rafinerie w 2012 roku zwiększyły o 100% zdolności produkcyjne oleju napędowego o zawartości siarki 10 ppm (z 8 do 16 mln ton rocznie, co może dwukrotnie zwiększyć eksport oleju napędowego typu diesel 10 ppm). Głównymi producentami są ŁUKoil, Gazpromnieft' i Surgutnieftgaz.

⁴³ Дизельная гонка: впереди тупик?, *Нефтегазовая вертикаль*, 10/2014.

III. ROSYJSKIE INWESTYCJE W AKTYWA NAFTOWE NA RYNKU UNIJNYM

Charakterystyczną cechą rosyjskiej aktywności naftowej w Europie w ostatnich latach jest to, że spośród rosyjskich firm energetycznych obecnych na europejskim rynku jedynie Rosnieft' realnie zwiększyła swój udział inwestycyjny w UE. Pozostałe koncerny, mimo deklarowanego wcześniej zainteresowania unijnymi aktywami, wycofały się ze swoich planów (Gazpromnieft', Surgutnieftiegaz); niektóre nawet sprzedają nabyte wcześniej aktywa (ŁUKoil, Surgutnieftiegaz).

Tabela 16. Udziały rosyjskich koncernów w rafineriach na terenie UE⁴⁴

Nazwa koncernu	Kraj	Rafineria	Moce przerobowe (liczba baryłek dziennie)	Udział rosyjskiego koncernu
Rosnieft'	Niemcy	Gelsenkirchen	265 000	100% (poprzez Ruhr Oel)
		Schwedt	208 000	54,2% (poprzez Ruhr Oel)
		Karlsruhe	301 000	24% (poprzez Ruhr Oel)
		Neustadt-Vohburg	210 000	25% (poprzez Ruhr Oel)
	Włochy	Sarroch	300 000	12% udziałów w firmie Saras
ŁUKoil	Bułgaria	Burgas	194 000 (176 000)	100% udziałów
	Rumunia	Ploeszti (Petrotel)	53 000 (50 000)	100% udziałów
	Holandia	Zeeland (Vlissingen)	71 000	45% udziałów
	Włochy	ISAB*	320 000	80% udziałów

* Kupiona przez ŁUKoil w 2008 roku; w 2012 roku przyniosła stratę 100 mln USD.

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez agencję Argus oraz *Нефтегазовое обозрение*

⁴⁴ Aktywa rafineryjne w krajach spoza UE posiadają natomiast Gazpromnieft' i Zarubezhneft'. Ta pierwsza kontroluje rafinerie Pancevo i Novi Sad w Serbii (poprzez 56,15% udziałów w spółce NIS); ta druga rafinerię Bosanski Brod w Bośni i Hercegowinie (79,99% udziałów poprzez spółkę OAO NeftegazInKor). Dane za: <http://ir.nis.eu/about-the-company/group-structure-hide/> (9.02.2015) i <http://www.rafinerija.com/eng/onama.html> (10.02.2015). Ponadto Gazpromnieft' jest właścicielem 322 stacji benzynowych w Serbii, a Zarubezhneft' 82 na terenie Bośni i Hercegowiny (kupiła 79 stacji benzynowych w 2007 roku za sumę 150 mln USD). Dane za: <http://www.zarubezhneft.ru/en/operations/downstream/> (9.02.2015). Gazpromnieft' jest również właścicielem fabryki smarów i paliwa w Bari, <http://www.gazpromneft-oil.com/clients/gpn.nsf/all/mo1>

Ekspansja inwestycyjna Rosnefti obejmuje głównie rynek niemiecki i włoski. W maju 2011 roku rosyjski koncern nabył za cenę 1,6 mld dolarów 50% udziałów w spółce Ruhr Oel GmbH (*joint venture* z BP), poprzez które uzyskał udziały w czterech **niemieckich** rafineriach: Gelsenkirchen (100% udziałów), PCK Raffinerie GmbH (w Schwedt; 37,5% udziałów), MiRO (w Karlsruhe; 24% udziałów), Bayernoil (w Neustadt-Vohburg; 25% udziałów)⁴⁵. Dzięki nabyciu 50% udziałów w Ruhr Oel Rosneft' zwiększyła moce rafineryjne o 21%. Akwizycje Rosnefti w Ruhr Oel pozwoliły zwiększyć w 2011 roku eksport produktów ropopochodnych do krajów poza obszarem WNP o 19,2% – do 30,41 mln ton (jesli wyliczyć rafinerie niemieckie, wskaźnik eksportu uległby obniżeniu o ok. 4% ze względu na konieczność zwiększenia dostaw oleju napędowego i mazutu na rynek wewnętrzny). Podczas odbywającego się w czerwcu 2014 roku Petersburskiego Międzynarodowego Forum Gospodarczego Rosneft' i BP porozumiały się w sprawie reorganizacji Ruhr Oel. W wyniku porozumienia Rosneft' zwiększy udziały w Bayernoil z 12,5 do 25%, w MiRO z 12 do 24% oraz w PCK Raffinerie z 18,75 do 37,5%; koncern BP z kolei uzyska 100% udziałów w rafinerii Gelsenkirchen⁴⁶.

28 listopada 2014 roku prezes Rosnefti Igor Sieczin podpisał umowę z francuską firmą Total o nabyciu 16,67% w PCK Raffinerie GmbH, co pozwoli rosyjskiemu koncernowi zwiększyć wspólnie z Ruhr Oel GmbH udział w rafinerii do 54,2%⁴⁷. Rafineria Schwedt jest liderem na rynku przetwórstwa ropy w Niemczech (ok. 21 mln ton w 2014 roku), a głównym dostawcą surowca jest Rosneft' (dostawy rosyjskiego koncernu obejmują ok. 0,36 mln ton miesięcznie). Rosneft' podtrzymuje także zainteresowanie modernizacją ropociągu Ingolstadt-Kralupy-Litvinov (dostarczana jest nim ropa z Niemiec do Czech) w taki sposób, by mógł działać dwukierunkowo, umożliwiając tym samym tranzyt rosyjskiej ropy⁴⁸.

⁴⁵ Ruhr Oel GmbH posiada także udziały w pięciu rurociągach dochodzących do wspomnianych wyżej rafinerii; jest również udziałowcem terminali naftowych na Bałtyku, Adriatyku oraz Morzu Północnym i Morzu Śródziemnym.

⁴⁶ Роснефть и BP подписали соглашения в области добычи, геологоразведки и нефтепереработки, <http://www.rosneft.ru/printable/news/pressrelease/190620152.html> (23.06.2015).

⁴⁷ Umowa o nabyciu udziałów od Total została potwierdzona 19 czerwca 2015 roku podczas Petersburskiego Międzynarodowego Forum Gospodarczego. Pozostałymi udziałowcami rafinerii w Schwedt są Shell (37,5% udziałów) oraz Eni (8,33% udziałów), <http://rosneft.ru/news/pressrelease/190620155.html> (23.06.2015).

⁴⁸ Saras co-operation on cards, Argus FSUE, 3 October 2013, s. 5.

W czerwcu 2013 roku pojawiły się w rosyjskich źródłach prasowych (dziennik *Wiedomosti*) spekulacje na temat negocjacji w kwestii nabycia przez Rosneft' udziałów w polskim koncernie naftowym PKN ORLEN oraz rafinerii w Możejkach⁴⁹. Chociaż żadne porozumienia nie zostały zawarte, a sama informacja spotkała się ze zdecydowanym dementi polskiego koncernu oraz władz RP (Ministerstwo Skarbu), pojawienie się tego typu spekulacji świadczy o tym, że Rosneft' jest zainteresowana rozszerzaniem obecności w Europie Środkowej.

W 2013 roku Rosneft' przejęła również 20,99% udziałów we **włoskiej** firmie Saras, kontrolującej m.in. znajdującą się na Sardynii rafinerię Sarroch – jedną z największych włoskich rafinerii (przetwórstwo 300 000 baryłek dziennie, czyli ok. 15 mln ton rocznie). Poza tym Saras posiada magazyny paliw we Włoszech i w Hiszpanii oraz sieć 124 stacji benzynowych w południowej Hiszpanii. Co prawda jeszcze w październiku 2014 roku pojawiła się informacja wskazująca na zainteresowanie Rosnefti dalszym zwiększaniem udziałów w Saras, a w czerwcu 2013 roku Saras i Rosneft' podpisały umowę o utworzeniu *joint venture* do handlu ropą i produktami ropopochodnymi; jednak w sierpniu ze względu na pogorszenie stosunków Rosji z Zachodem plany odłożono, a w październiku 2015 roku przedstawiciele rosyjskiego koncernu poinformowali o zawarciu umowy sprzedaży 8,99% we włoskiej spółce⁵⁰.

Rosneft' posiada również – poprzez Ruhr Oel – 11% udziałów w rurociągu TAL⁵¹ (pozostałymi udziałowcami są OMV – 25%, Shell – 24%, Eni – 10%, BP – 9% i ExxonMobil – 6%).

W przeciwieństwie do Rosnefti, inne rosyjskie firmy naftowe nie wykazują obecnie zainteresowania inwestycjami w regionie, a niektóre nawet pozbywają się swoich aktywów.

⁴⁹ PKN Orlen просится под крыло Роснефти, http://www.vedomosti.ru/business/articles/2013/06/27/pkn_orlen_prositsya_pod_krylo_rosnefti (28.06.2013). Роснефть и PKN Orlen опровергли слухи о возможной сделке, <http://uaenergy.com.ua/post/14690> (28.06.2013).

⁵⁰ Роснефть планирует увеличить долю в итальянской Saras, <http://1prime.ru/companies/20141028/794798718.html>. Rosneft' stała się także największym akcjonariuszem firmy Pirelli – producenta opon we Włoszech (13% akcji za 500 mln euro); Роснефть договорилась о продаже 8,99% доли в компании Saras S.p.A., <http://rosneft.ru/news/pressrelease/20102015.html>

⁵¹ Ropociąg o długości 753 km prowadzący z włoskiego portu Triest przez Austrię do Niemiec.

Przykładem są działania rosyjskiego koncernu ŁUKoil, który w sierpniu 2014 roku ogłosił decyzję o sprzedaży 44 stacji benzynowych w Czechach węgierskiemu koncernowi MOL, 19 stacji benzynowych na Słowacji oraz 75 stacji benzynowych na Węgrzech firmie Norm Benzinkut Kft. Decyzja ma związek z obawami inwestycyjnymi wynikającymi z wprowadzenia sankcji przez USA i UE przeciwko Rosji⁵². Dodatkowo ŁUKoil ogłosił sprzedaż 240 stacji benzynowych i 6 magazynów ropy na Ukrainie austriackiej spółce AMIC Energy Management GmbH⁵³. W kwietniu 2015 roku firma Litasco, utworzony w 2000 roku trader ŁUKoilu, odpowiadający za sprzedaż 85% ropy koncernu i 100% produktów ropopochodnych (kontrolowany w całości przez ŁUKoil), podpisał umowę o sprzedaży udziałów w terminalu serwisowym w Rotterdamie (STR – Service Terminal Rotterdam), który obejmuje 65 tys. m³ objętości magazynowej służącej do przechowywania głównie oleju opałowego⁵⁴. W czerwcu 2015 roku ŁUKoil zapowiedział także sprzedaż 100% udziałów w spółce Lukoil Eesti AS, będącej właścicielem 37 stacji benzynowych w Estonii⁵⁵; w grudniu 2015 roku zapowiedział sprzedaż stacji benzynowych na Litwie i Łotwie⁵⁶. Rosyjski koncern wycofuje się także ze wspólnych projektów dotyczących energii odnawialnej. 25 czerwca 2015 roku ŁUKoil podpisał z ERG Renew (włoski koncern energetyczny) porozumienie o rozwiązaniu utworzonego w 2011 roku *joint venture* LUKERG Renew, którego celem było rozwijanie projektów z zakresu energetyki wiatrowej w Bułgarii i Rumunii⁵⁷.

⁵² Russia's Lukoil Sells Petrol Stations in Czech Republic, Slovakia, Hungary, 5.08.2014, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/russia-s-lukoil-sells-petrol-stations-in-czech-republic-slovakia-hungary/504573.html> (5.08.2014).

⁵³ Russia's Lukoil says sells filling stations in Ukraine to AMIC, <http://www.reuters.com/article/2014/07/31/russia-lukoil-ukraine-idUSL6NoQ61Q420140731> (31.07.2014).

⁵⁴ Лукойл продаст сервисный терминал в Роттердаме, <http://www.vedomosti.ru/business/news/2015/04/02/lukoil-prodast-servisnii-terminal-v-rotterdame> (30.06.2025).

⁵⁵ Лукойл объявил о продаже сети АЗС в Эстонии; <http://top.rbc.ru/business/03/06/2015/556eb6209a79472fc9335492> (03.05.2015).

⁵⁶ ЛУКОЙЛ продает активы в Литве и Латвии, <http://interfax.com.ua/news/economic/313679.html> (25.12.2015).

⁵⁷ W wyniku porozumienia nastąpi podział aktywów między udziałowców: ŁUKoil pozostanie właścicielem elektrowni wiatrowej Topolog w Rumunii, natomiast ERG Renew będzie właścicielem elektrowni wiatrowych Chrabrowo i Czerga w Bułgarii oraz Gebeleizis w Rumunii. Лукойл выходит из проектов возобновляемой энергетики в Болгарии, <http://www.newsbg.ru/ekonomika/100-ekonomika/12338-lukoil-vyhodit-iz-proektov-vozobnovl-jaemoj-energetiki-v-bolgarii.html>

Tabela 17. Stacje paliw rosyjskich koncernów w Europie

Nazwa koncernu	Kraj	Liczba stacji
Zarubieźneft'	Chorwacja	b.d.
	Finlandia	451
	Rumunia	328
	Bułgaria	221
	Belgia	179
	Litwa	119
	Polska	115
	Węgry	76
	ŁUKoil	Holandia
Łotwa		56
Czechy		44
Chorwacja		44
Estonia		37
Cypr		31
Słowacja		16
Włochy		16

Opracowanie własne

Suma inwestycji ŁUKoilu w UE to ok. 8,8 mld USD, co obejmuje udziały w czterech rafineriach (łączna wartość udziałów 6,8 mld USD): Burgas (Bułgaria), Ploeszti (Rumunia), Zeeland (Holandia) oraz ISAB (Włochy) – trzecia pod względem mocy produkcyjnych rafineria w UE oraz 1773 stacji benzynowych (1,8 mld USD). Poprzez wszystkie rafinerie ŁUKoil uzyskał 572 tys. baryłek dziennie mocy przerobowych, co stanowi ok. 3% mocy rafineryjnych całej UE, a przypadający na ŁUKoil poziom produkcji wskazanych rafinerii obejmuje 21,1 mln ton. Poza tym każda z należących do ŁUKoilu europejskich rafinerii charakteryzuje się wyższym wskaźnikiem Nelsona⁵⁸ niż którakolwiek z jego rosyjskich rafinerii (ISAB – 9,3; Ploeszti – 10; Burgas – 8,9; Zeeland – 8,4).

Część aktywów ŁUKoilu kontrolowanych jest przez Litasco, trader ten posiada terminal serwisowy w Rotterdamie. Poza tym Litasco poprzez *joint venture* z hiszpańskim Meroil (powołane w 2010 roku) jest współwłaścicielem jednego

⁵⁸ Wskaźnik zaawansowania technologicznego rafinerii.

z największych terminali naftowych w Europie o mocy 1 mln m³. Jego otwarcie nastąpiło w kwietniu 2012 roku⁵⁹.

Jeszcze w marcu 2012 roku dyrektor generalny Litasco Siergiej Czapyłgin oznajmił, że inwestycje w rafinerie są dla ŁUKoilu ważne choćby ze względu na projekty naftowe w Iraku. Dodał jednak, że obecnie trudna sytuacja w Europie (spadek przetwórstwa) wpływa na to, że rosyjski koncern nie przewiduje w najbliższym czasie zwiększania swoich udziałów w rynku.

Doraźnie ze swoich planów inwestycyjnych zrezygnowała również **Gazprom-neft**, deklarująca w latach 2010–2012 zainteresowanie inwestycjami w aktywa naftowe w Europie Środkowej. W 2010 roku z kolei spółka deklarowała zainteresowanie nabyciem 51,19% udziałów w Grupie LOTOS (przede wszystkim w kontekście wykorzystania terminalu naftowego oraz należących do Grupy czterech rafinerii: w Gdańsku, Jaśle⁶⁰, Czechowicach⁶¹ i rafinerii Glimar w Gorlicach⁶²). Zainteresowanie aktywami deklarowały także Rosneft' oraz TNK-BP⁶³. W marcu 2011 roku pojawiły się informacje, że Gazpromneft' rozważa nabycie należących do Eni 32,44% udziałów w czeskiej CRC (Česká rafinerská – największa spółka petrochemiczna w Czechach). W kwietniu 2011 roku pojawiły się z kolei informacje o zainteresowaniu Gazpromnefti nabyciem 8,3% udziałów Eni w rafinerii Schwedt. Aspiracje Gazpromnefti wynikały z tego, że wzrastał jej eksport naftowy do Europy, co zrodziło zainteresowanie zwiększeniem przetwórstwa. Zainteresowany nabyciem udziałów w Grupie LOTOS był również koncern TNK-BP (jeszcze przed przejściem przez Rosneft')⁶⁴.

We wrześniu 2011 roku pojawiły się informacje, że Gazpromneft' chce utworzyć spółki córki w Bośni i Hercegowinie, Rumunii, Bułgarii i na Węgrzech w celu zwiększenia udziału na rynku produktów naftowych. W kwietniu

⁵⁹ http://www.lukoil.ru/press_6_5div__id_21_1id_23482.html (25.06.2015).

⁶⁰ Rafineria w Jaśle zaprzestała przerobu ropy od 1 listopada 2008 roku. Obecnie wchodząca nadal w skład Grupy LOTOS spółka zajmuje się wyłącznie świadczeniem usług na rzecz Grupy LOTOS oraz innych podmiotów działających na terenach bezpośrednio sąsiadujących z Grupą w zakresie dystrybucji mediów, gospodarki wodno-ściekowej, dzierżaw i zarządzania infrastrukturą; http://www.lotos.pl/165/grupa_kapitalowa/nasze_spolki/lotos_infrastruktura

⁶¹ Rafinerię przekształcono w terminal wykorzystywany obecnie do magazynowania i dystrybucji paliw.

⁶² Obecnie nie działa.

⁶³ Россия готовится купить польские нефтяные активы, <http://uaprom.info/news/96618-rossija-gotovitsja-privatizirovat-polskie-neftjanye-aktivy--ugmk-info-.html> (20.06.2015).

⁶⁴ GazpromNeft eyes Czech refining stake, ARGUS FSUE, 18.03.2011, s. 5.

2012 roku pojawiła się informacja o zainteresowaniu Gazpromniefti inwestycją w 35,5% udziałów greckiej spółki Hellenic Petroleum, będącej właścicielem trzech greckich rafinerii: w Salonikach (83 tys. baryłek dziennie), Elefsis w Atenach (100 tys. baryłek dziennie) oraz w Aspropyrgos (140 tys. baryłek dziennie); te trzy rafinerie stanowią ok. 2/3 ogółu mocy rafineryjnych Grecji⁶⁵.

Aktywów rafineryjnych pozbyła się również spółka **Surgutnieftiegaz**. W 2011 roku koncern został zmuszony do sprzedaży 21,22% udziałów w węgierskim koncernie MOL za ok. 1,88 mld euro (udziały kupione w 2009 roku od austriackiej spółki OMV za 1,4 mld euro)⁶⁶.

Zarubieźnieft była zainteresowana inwestycjami w stacje benzynowe oraz budową terminalu naftowego w Omisalj, a także rurociągu do transportu produktów naftowych między Slavonskim Brodem (na granicy między Chorwacją a Bośnią i Hercegowiną) a Omisalj, ale ostatecznie rozważane inwestycje nie doszły do skutku.

Wątpliwa jest również realizacja projektu budowy nowego terminalu naftowego w Rotterdamie przez konsorcjum Shtandart TT B.V., której udziałowcem jest rosyjski koncern **Summa Group** oraz holenderska spółka VTTI (spółka zależna od firmy traderskiej Vitol). Według wstępnych założeń wynikających z umowy podpisanej w październiku 2011 roku przez Shtandart TT i przedstawicieli portu Rotterdam, budowa terminalu (przepustowość 50 mln ton ropy i 12 mln ton produktów naftowych) miała się rozpocząć w 2014 roku. Sam terminal miał zostać oddany do użytku w 2016 roku. Atutem nowego terminalu miało być to, że tzw. drobni importerzy rosyjskiej ropy mogliby ją nabywać bezpośrednio w Rotterdamie, bez konieczności składania wcześniejszych zamówień w porcie w Primorsku⁶⁷. W lutym 2014 roku VTTI wycofała się jednak z konsorcjum, czego skutkiem jest zawieszenie projektu.

⁶⁵ W latach 2001–2002 zainteresowane nabyciem udziałów w spółce były ŁUKoil i Jukos.

⁶⁶ Transakcja była wynikiem konsekwentnych dążeń rządu Viktora Orbána do zwiększenia kontroli nad krajowym koncernem energetycznym MOL. Dodatkowo zarząd węgierskiego koncernu, uznając transakcję między Surgutnieftiegazem i OMV za formę wrogiego przejęcia, konsekwentnie odmawiał rosyjskiej spółce rejestracji jako pełnoprawnego udziałowca. W rezultacie Surgutnieftiegaz nie miał przedstawicieli w zarządzie ani prawa głosu podczas walnych zgromadzeń akcjonariuszy, co *de facto* uniemożliwiało realizowanie uprawnień właścicielskich. Zob. Węgry odkupią rosyjskie udziały w spółce MOL, *Analizy OSW*, 25.05.2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-05-25/wegry-odkupia-rosyjskie-udzialy-w-spolce-mol>

⁶⁷ Extended reach, *Argus FSUE*, 28.10.2011, s. 2.

IV. PERSPEKTYWY ROSYJSKIEJ OBECNOŚCI NA UNIJNYM RYNKU NAFTOWYM

Perspektywy rosyjskiej pozycji na unijnym rynku naftowym uzależnione są od zmieniających się uwarunkowań w samej UE, od ewolucji sytuacji w rosyjskim sektorze naftowym oraz dynamiki rozwoju współpracy naftowej między Rosją a Chinami.

1. Niejasne perspektywy rozwoju sytuacji na unijnym rynku naftowym

Dynamika procesów zachodzących na unijnym rynku energetycznym obejmuje zarówno zjawiska korzystne, jak i negatywne z punktu widzenia rosyjskich firm energetycznych, z przewagą tych ostatnich.

Czynnikiem **pozytywnym** dla Rosji jest prognozowany spadek wydobycia własnego ropy w UE oraz pesymistyczne prognozy dotyczące perspektyw wydobycia ropy łupkowej w Europie. Według World Energy Outlook 2015 długoterminowo nastąpi spadek wydobycia ropy w Europie z poziomu 3,3 mln baryłek dziennie w 2014 roku (ok. 164,3 mln ton rocznie) do 2,2 mln baryłek dziennie w 2040 roku (ok. 109,5 mln ton rocznie). Z kolei spadek rentowności europejskich rafinerii (trend ten ma się w najbliższych latach utrzymać) prowadzi do spadku ich wartości, co z kolei może stanowić zachętę dla rosyjskich inwestorów. Część rosyjskich firm naftowych (Rosneft', ŁUKoil) przejawiała zainteresowanie przekształceniem zakładów rafineryjnych w ośrodki dystrybucyjne. Mogłyby do nich trafiać hurtowe partie produktów ropopochodnych, co tworzyłoby szanse osiągnięcia dodatkowych zysków przez rosyjskich producentów.

Poza tym wiele europejskich rafinerii nie jest przystosowanych do przetworstwa rosyjskiej ropy Urals, a poważniejsze zmiany w tym zakresie wiązałyby się z koniecznością poniesienia znaczących nakładów finansowych, co w warunkach obecnego kryzysu na rynku przetworstwa naftowego w Europie jest mało prawdopodobne.

Z drugiej strony na unijnym rynku nasilają się **procesy potencjalnie niekorzystne** dla rosyjskich firm, takie jak: zmniejszanie popytu na ropę surową w UE, wzrost konkurencji wśród eksporterów ropy surowej i produktów naftowych na unijny rynek, pośrednie skutki unijnych oraz amerykańskich sankcji finansowych i technologicznych, niepewne prognozy dotyczące cen ropy.

Prognozowany dalszy **spadek konsumpcji ropy** w UE (połączony z utrzymaniem się negatywnych trendów w sektorze rafineryjnym) może prowadzić do dalszego ograniczania sprzedaży rosyjskiej ropy na unijnym rynku. Według długoterminowych prognoz zamieszczonych w World Energy Outlook 2015, konsumpcja ropy w UE ma systematycznie spadać: z 527,6 mln ton w 2014 roku, przez 443 mln ton w 2025 roku, do 328,6 mln ton w 2040 roku⁶⁸.

Niekorzystny dla Rosji może być także **spodziewany wzrost konkurencji wśród eksporterów surowej ropy**. Dzięki rewolucji łupkowej w USA i zmniejszeniu amerykańskiego importu ropy z państw trzecich (m.in. z Arabii Saudyjskiej, Nigerii, Angoli⁶⁹) oraz zaostrzającej się konkurencji na rynkach azjatyckich jest wysoce prawdopodobne, że dodatkowe ilości ropy zaczną trafiać na rynek unijny. W perspektywie krótkoterminowej najpoważniejszym wyzwaniem dla Rosji może się okazać Arabia Saudyjska, zainteresowana wchodzeniem na rynki państw europejskich zdominowanych tradycyjnie przez ropę importowaną z Rosji. Świadectwem rosyjskich obaw są m.in. wypowiedzi przedstawicieli władz i firm energetycznych, m.in. ministra energetyki Aleksandra Nowaka czy prezesa Rosnefti Igora Sieczina⁷⁰. Długoterminowo wyzwaniem może się również okazać konkurencja ze strony Iranu. Co prawda przed wprowadzeniem unijnych sankcji irańska ropa nie stanowiła dla Rosji poważnej konkurencji na rynku UE (udział irańskiej ropy w unijnym imporcie nie przekraczał wtedy 7%, a więc był znacznie niższy od udziału ropy rosyjskiej – średnio ok. 30%). W średnioterminowej perspektywie jednak (po 2020 roku), szczególnie przy zaangażowaniu zachodnich koncernów w irańskim sektorze wydobywczym, Iran może istotnie zwiększyć zarówno produkcję, jak i wolumen eksportu ropy naftowej. Według prognoz Iran ma szansę zwiększyć wydobycie ropy z 2,7 mln baryłek dziennie w czerwcu 2015 roku do 4,7 mln (World Energy Outlook 2015) lub 4,4 mln (Wood Mackenzie) baryłek w 2025 roku⁷¹.

⁶⁸ World Energy Outlook 2015, s.119.

⁶⁹ Szczególnie optymistycznie rysują się prognozy wzrostu produkcji ropy w Angoli, dla której głównym rynkiem zbytu pozostają tradycyjnie państwa azjatyckie, w szczególności Chiny. Nasilająca się jednak rywalizacja o rynek azjatycki z Rosją i Arabią Saudyjską może sprawić, że więcej ropy z Angoli zacznie trafiać na rynek UE. Szerzej na temat rosnącej konkurencji wśród eksporterów ropy surowej na rynek UE zob. Европейский рынок нефти: куча претендентов на место России, *Нефтегазовая вертикаль*, 17-18/2015, s. 72-79.

⁷⁰ Prezes Rosnefti zarzucił nawet Arabii Saudyjskiej stosowanie dumpingu, którego celem jest zwiększenie udziału saudyjskiej ropy w unijnym rynku naftowym, <http://www.rbc.ru/politics/14/10/2015/561e30179a794738coe8027a>

⁷¹ Szerzej zob.: W. Rodkiewicz, Sz. Kardaś, Konsekwencje porozumienia nuklearnego z Iranem dla Rosji, *Komentarze OSW*, 4.08.2015, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-08-04/konsekwencje-porozumienia-nuklearnego-z-iranem-dla-rosji>

Istotnym wyzwaniem dla Rosji może się okazać **wzrost importu produktów ropopochodnych z innych państw, zwiększający poziom konkurencji na rynku UE**. Największym konkurentem Rosji na unijnym rynku stają się Stany Zjednoczone. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie rynku oleju napędowego. Udział Rosji na unijnym rynku oleju napędowego – choć nadal największy – w okresie 2002–2012 spadł z 45% do 40%; jednocześnie znacząco wzrósł udział oleju napędowego sprowadzanego z USA (z 2% do 17%). Tendencja ta najprawdopodobniej się utrzyma, a w obliczu perspektyw wzrostu unijnego importu również z państw Bliskiego Wschodu i Chin, silna konkurencja utrudni Rosji utrzymanie swojego udziału w rynku.

Jest bardzo prawdopodobne, że negatywnym efektem wzrostu importu oleju napędowego do UE może być nadpodaż paliwa na unijnym rynku, co w perspektywie może uczynić rosyjski eksport mniej opłacalnym. Poza tym według prognoz OECD w UE zauważalny jest powolny, ale systematyczny wzrost popytu na benzynę (wzrost na poziomie 4,2% rocznie), co długoterminowo może skutkować słabnięciem pozycji paliwa dieslowego. Ukierunkowanie produkcji na olej napędowy typu diesel przy jednocześnie niewielkim poziomie inwestycji umożliwiających zwiększenie produkcji benzyny, może skutkować tym, że Rosja po raz kolejny spóźni się z reakcją na ewoluujące dynamicznie trendy rynkowe. Mało optymistyczne są także prognozy dotyczące nafty. Co prawda rosyjski eksport ma nadal systematycznie rosnać, ale na rynku UE już obecnie zaczyna występować zjawisko nadpodaży tego produktu, co sprawia, że nie tylko zwiększenie, ale nawet utrzymanie dotychczasowej pozycji może być bardzo trudne⁷².

Część rosyjskich firm naftowych znalazła się w trudniejszej sytuacji ze względu na **sankcje** nałożone wskutek agresji rosyjskiej na Ukrainę. Amerykańskimi sankcjami technologicznymi objęte zostały wszystkie główne rosyjskie firmy naftowe: Rosneft', Gazpromneft', LUKoil i Surgutneftegaz. Analogiczne sankcje technologiczne wprowadziła także UE, nie wskazując jednak precyzyjnie objętych nimi firm. Sankcjami finansowymi (zarówno ze strony USA, jak i UE) objęto Rosneft', Gazpromneft' i Transneft'. Wprowadzone sankcje nie wywołały bezpośrednich negatywnych skutków dla rosyjskiego eksportu naftowego czy produktów ropopochodnych (kontrakty handlowe nie zostały objęte mechanizmem sankcyjnym). Istotne znaczenie mogą mieć jednak skutki pośrednie, a przede wszystkim utrudnienia w zakresie pozyskiwania

⁷² *Нефтегазовая вертикаль*, 15/2014, s. 24-28.

kapitału zagranicznego i technologii wydobywczych niezbędnych do realizacji przez rosyjskie firmy naftowe ambitnych krajowych projektów wydobywczych. Poza tym utrzymujące się napięcie polityczne między Zachodem a Rosją, jakkolwiek nie zamyka rosyjskim firmom drogi do inwestowania na terenie UE (czego przykładem są m.in. nowe inwestycje Rosnefti w aktywa rafineryjne w Niemczech), to jednak pogarsza klimat dla obecności rosyjskiego kapitału na unijnym rynku. Potwierdzeniem tego są słowa Wagita Alekperowa, szefa koncernu ŁUKoil, który przyznał, że jedną z przyczyn wycofywania się z sektora handlu paliwami płynnymi w krajach UE były antyrosyjskie sankcje.

2. Czynniki wewnętrzny

Strukturalne trudności gospodarcze w Rosji, pogłębione przez wzrost napięcia politycznego w stosunkach z Zachodem, utrudniają formułowanie prognoz dotyczących perspektyw rozwoju rosyjskiego sektora naftowego.

Przede wszystkim niejasne są średnio- i długoterminowe perspektywy rozwoju sektora wydobywczego. W 2014 roku wydobycie wyniosło 526 mln ton, czyli o 21 mln ton więcej, niż przewidywał Schemat generalny rozwoju sektora naftowego do 2020 roku⁷³. Niepewność na światowym rynku naftowym sprawia, że występują istotne różnice w prognozach dotyczących wydobycia ropy w Rosji⁷⁴. Według wstępnych założeń Strategii energetycznej Rosji do 2035 roku wydobycie w 2035 roku ma się utrzymać na poziomie 515–535 mln ton rocznie, według EIA ma wynosić ok. 600 mln ton rocznie, według OPEC – ok. 570 mln ton, a według Międzynarodowej Agencji Energetycznej – 495 mln ton rocznie. Rozbieżności w ocenach mają związek zarówno z niepewnością dotyczącą zapotrzebowania na rosyjską ropę na rynkach zewnętrznych, jak i z wątpliwościami co do możliwości eksploatacji przez rosyjskie koncerny nowych złóż, wymagających znaczących nakładów finansowych i technologicznych.

⁷³ Генеральная схема развития нефтяной отрасли Российской Федерации до 2020 года, утвержденная приказом Минэнерго России от 6 июня 2011 г., № 212.

⁷⁴ Skutkiem niepewnej sytuacji są opóźnienia w pracach nad strategicznymi dokumentami dotyczącymi sektora energetycznego: Strategią energetyczną Rosji do 2035 roku (miała być przyjęta w 2014 roku, następnie decyzję odłożono na jesień 2015, a w grudniu 2015 roku minister energetyki Rosji Aleksandr Nowak poinformował, że dokument zostanie przyjęty nie wcześniej niż wiosną 2016 roku); Schematem generalnym rozwoju sektora naftowego do 2030 roku (mimo zapowiedzi nie został przyjęty jesienią 2015).

Dwojakie konsekwencje dla eksportu rosyjskiej ropy i produktów ropopochodnych na rynek UE może mieć obowiązujący od 1 stycznia 2015 roku tzw. manewr podatkowy (zob. rozdział II, punkt 3). Nowa regulacja prawna miała przynieść firmom naftowym wymierne finansowe korzyści – według szacunków moskiewskiego Instytutu Ropy i Gazu łącznie ok. 2 mld USD przy cenie ropy na poziomie 80 USD za baryłkę; 6 mld USD przy cenie 110 USD za baryłkę. Drastyczny spadek cen ropy (ze 113 USD w czerwcu 2014 roku do 30 USD w styczniu 2016) może jednak oznaczać nie tylko brak oczekiwanych zysków, ale nawet straty po stronie rosyjskich producentów. To samo dotyczy produktów naftowych, których koszty produkcji wraz z wprowadzeniem manewru podatkowego znacząco wzrosną. Konsekwencje manewru podatkowego mogą się okazać szczególnie dotkliwe dla Rosniefti – największego rosyjskiego eksportera ropy i produktów ropopochodnych. Dodatkowo koncern znalazł się na liście sankcyjnej UE i USA, co utrudnia pozyskiwanie zagranicznego kapitału, m.in. na pokrycie kosztów modernizacji (rafinerie Rosniefti należą do najstarszych w Rosji). Poczucie niepewności wzmacniają także dyskusje nad kolejnymi zmianami fiskalnymi, w tym wprowadzeniem tzw. podatku od wyniku finansowego (wstępnie tylko pilotażowo dla wybranych projektów).

Większość prognoz wskazuje w średnioterminowej perspektywie (do 2020 roku) wzrost przetwórstwa w rosyjskich rafineriach. Według agencji Platts rosyjska produkcja ma rosnąć: olej napędowy typu diesel z 70 mln ton w 2010 roku do 90 mln ton w 2020; benzyna z 36 mln ton w 2010 roku do 50 mln ton w 2020. Jednocześnie ma nastąpić znaczący spadek produkcji mazutu (z 70 mln ton w 2010 roku do 25 mln ton w 2020)⁷⁵. Nie jest jednak do końca pewne, czy w warunkach nowych regulacji fiskalnych oraz przy obecnych trudnościach gospodarczych tempo modernizacji rosyjskich rafinerii zostanie utrzymane.

3. Dziś Europa, jutro Azja?

Średnioterminowo (do 2020 roku) obserwowany w ostatnich latach negatywny trend w eksporcie ropy surowej do UE może zostać zatrzymany, a nawet nieznacznie odwrócony. Dobrze ilustrują to dane dotyczące rosyjskiego eksportu naftowego (ropa surowa) w 2015 roku (wzrost o 8% w stosunku do 2014 roku), głównie za sprawą wzrostu wolumenu przesyłanego rurociągiem Drużba (6,8% w stosunku do 2014 roku). Składa się na to przede wszystkim wzrost wolumenu ropy przesyłanego do Niemiec tzw. nitką północną ropociągu

⁷⁵ Нефтегазовая вертикаль, 15/2014, s. 24-28.

Družba, co potwierdzają dane za 2015 rok (16,5 mln ton w 2014; 19,7 mln ton w 2015). Wskazują na to również działania rosyjskich koncernów, głównie Rosniefti, takie jak: kontrakty bezpośrednie zawierane z odbiorcami europejskimi dla zapewnienia dostaw do rafinerii w Niemczech; inwestycje w niemieckie aktywa naftowe, a także działania władz Rosji demonstrujące wolę utrzymania rosyjskiej pozycji na europejskim rynku naftowym, w tym w regionie Europy Środkowej. Ilustracją tego jest choćby zawarta 5 grudnia 2014 roku rosyjsko-słowacka 15-letnia umowa międzyrządowa, przewidująca dostawy ropy na Słowację na poziomie 6 mln ton rocznie oraz taką samą ilość tranzytu przez słowackie terytorium.

Pewne ryzyko bardziej odczuwalnego ograniczenia dostaw południową nitką rurociągu Družba wiąże się z ewentualną dalszą erozją stosunków politycznych i gospodarczych między Rosją a Ukrainą. Co prawda jeszcze w marcu 2014 roku prezes Transnefti (właściciel i operator rosyjskiej sieci rurociągowej) Nikołaj Tokariew zapewniał, że tranzyt ropy przez Ukrainę nie jest zagrożony, jednak już w maju 2014 roku, a następnie w sierpniu 2014 roku inny przedstawiciel władz koncernu – Igor Diomin zaznaczył, że strona rosyjska może przekierować dostawy realizowane południową nitką Družby na jej północną część oraz bałtyckie porty Ust-Ługa i Primorsk. Rosja może wykorzystać jako pretekst wewnętrzne działania strony ukraińskiej, jak choćby zapowiedziane 2 grudnia 2014 roku przez Kijów podniesienie o 9% taryf tranzytowych na ropociąg Družba. Warto jednak zaznaczyć, że przekierowanie dostaw z południowej nitki ropociągu Družba na północną – przy woli zachowania dostaw do Czech, Słowacji i Węgier – nie byłoby obecnie możliwe; brakuje bowiem na razie odpowiedniej infrastruktury, która umożliwiłaby ewentualny przesył do Czech surowca dostarczanego północną nitką rurociągu Družba. Ewentualne zmniejszenie dostaw mogłoby więc raczej wynikać ze zmiany strategii wybranych firm, które systematycznie zwiększają poziom przetwórstwa we własnych rafineriach w Rosji (ŁUKoil).

Długoterminowo jednak należy się spodziewać bardziej znaczącego spadku dostaw surowej ropy do UE. Potwierdzają to przede wszystkim prognozy światowych instytucji analizujących rynki energetyczne, dotyczące malejącego popytu na ropę surową w państwach członkowskich Unii Europejskiej. W raporcie World Energy Outlook 2015 wskazuje się, że konsumpcja w UE ma w okresie 2014–2040 spaść o prawie 40% (z 10,6 do 6,6 mln baryłek dziennie)⁷⁶.

⁷⁶ World Energy Outlook 2015, s. 119.

Zmniejszenie udziału kierunku europejskiego w eksporcie rosyjskiej ropy ogółem prognozowane jest w opublikowanym pierwotnie w styczniu 2014 roku projekcie nowej Strategii energetycznej Rosji do 2035 roku: eksport do Europy (UE oraz inne kraje europejskie) miał stanowić nie więcej niż 60%, a do Azji wzrosnąć do 32%. Z kolei w skorygowanej wersji projektu Strategii, opublikowanej we wrześniu 2015 roku, postuluje się zwiększenie 1,8–2,2 razy wielkości rosyjskiego eksportu ropy surowej do państw azjatyckich, co dałoby Azji udział w eksporcie ropy surowej na poziomie 43–45%⁷⁷.

Dużo bardziej pesymistyczne scenariusze dla rosyjskiego eksportu naftowego, w tym szczególnie w odniesieniu do kierunku europejskiego, przedstawiają eksperci Rosyjskiej Akademii Nauk. Według opublikowanej przez nich w 2014 roku Prognozy rozwoju energetyki świata i Rosji do 2040 roku, eksport rosyjskiej ropy surowej do UE ma spaść ze 160 mln ton w 2015 roku do 83 mln ton w 2040, co ma szczególnie dotknąć przesył surowca drogą morską (zaledwie 35–40 mln ton w 2040 roku)⁷⁸. Na negatywny długoterminowy trend na unijnym rynku ropy surowej wskazują również przedstawiciele rosyjskich koncernów naftowych, m.in. prezes Transnefti Nikołaj Tokariew⁷⁹.

Jest więc bardzo prawdopodobne, że zmniejszanie dostaw ropy surowej do UE będzie rekompensowane systematycznym zwiększaniem eksportu do państw azjatyckich, w tym głównie do Chin. Po pierwsze, będzie to wynikać z konieczności realizacji zobowiązań już istniejących, podjętych głównie przez państwowy koncern Rosneft'. Obejmują one: kontrakt zawarty przez Rosneft' i CNPC w czerwcu 2013 roku na dostawy 365 mln ton ropy w ciągu 25 lat, przewidujący systematyczne zwiększanie dostaw: 15,8 mln ton w 2013 roku, 17,2 mln ton w 2014, 20 mln ton w latach 2015–2017 oraz 30 mln ton rocznie w latach 2018–2030⁸⁰; memorandum z Sinopec z 2013 roku przewidujące zawarcie kontraktu na dostawy 100 mln ton ropy w ciągu 10

⁷⁷ Энергетическая стратегия России на период до 2035 года (проект), wersja opublikowana w styczniu 2014 roku, <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/621/621d81f0fb5a-11919f912bfafb3248d6.pdf>; por. wersja z września 2015 roku, <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/43e/proekt-energeticheskoy-strategii-rossii-na-period-do-2035.pdf>

⁷⁸ Прогноз развития энергетики мира и России до 2040 года, s. 138–139, http://www.eriras.ru/files/forecast_2040.pdf (30.04.2015).

⁷⁹ Меньше нефти на экспорт, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2014/01/14/menshe-nefti-na-eksport> (15.01.2015).

⁸⁰ «Роснефть» и CNPC подписали соглашения о поставках нефти, <http://www.rosneft.ru/news/pressrelease/210620139.html> (21.06.2013).

lat⁸¹; podpisany 8 lipca 2015 roku 10-letni kontrakt z indyjskim koncernem Essar na dostawy 10 mln ton ropy rocznie⁸². Po drugie, bardzo korzystnie dla eksporterów przedstawiają się długoterminowe prognozy konsumpcji ropy surowej w Azji. W okresie 2013–2040 prognozowany jest wzrost popytu na surową ropę o ponad 70% (do poziomu 1667,8 mln ton w 2040 roku), w samych Chinach o ok. 60% (do poziomu 781,6 mln ton w 2040). Biorąc pod uwagę zakładany w państwach azjatyckich spadek produkcji własnej z 393,3 mln ton w 2013 roku do 288,7 mln ton w 2040 roku (w tym w Chinach z 214,1 mln ton do 169,3 mln ton), rosnące dynamicznie zapotrzebowanie będzie pokrywane głównie ropą pochodzącą z importu (szczegółowe zestawienie zawiera Tabela 18).

Tabela 18. Prognozy produkcji własnej i konsumpcji ropy surowej w Azji (w mln ton)

		2013	2020	2025	2030	2035	2040
Japonia	Konsumpcja	219	184,2	164,3	149,4	139,4	129,4
	Produkcja własna	-	-	-	-	-	-
Chiny	Konsumpcja	487,9	597,4	692	751,7	776,6	781,6
	Produkcja własna	214,1	219,1	204,1	189,2	179,3	169,3
Azja ogółem	Konsumpcja	980,7	1189,8	1349,2	1493,5	1593,1	1667,8
	Produkcja własna	393,3	378,4	343,5	318,6	303,7	288,7

Opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych w World Energy Outlook 2014

Na drodze do realizacji ambitnych planów Rosja będzie musiała sprostać kilku poważnym wyzwaniom. Należą do nich: konieczność rozbudowy infrastruktury przesyłowej, utrzymanie tempa wzrostu wydobycia ropy we wschodniej części kraju, rywalizacja z innymi państwami eksportującymi ropę na rynki azjatyckie.

⁸¹ «Роснефть» и Сinорес согласовали Меморандум в отношении заключения экспортного контракта на условиях предоплаты, <http://www.rosneft.ru/news/pressrelease/221020132.html> (22.10.2013).

⁸² Umowy przewidują także nabycie przez Rosneft' 49% udziałów w indyjskiej rafinerii Wadinar (mocerafineryjne na poziomie 20 mln ton). «Роснефть» и Essar расширяют комплексное сотрудничество; <http://rosneft.ru/news/pressrelease/08072015.html> (8.07.2015).

Jeśli chodzi o **infrastrukturę wykorzystywaną do eksportu ropy na rynki azjatyckie**, to obecnie rosyjskie firmy dysponują możliwością przesyłania ropy ropociągiem WSTO-1 (Tajszet-Skoworodino; pierwotna przepustowość 50 mln ton) i WSTO-2 (Skoworodino-Koźmino; pierwotna przepustowość 30 mln ton). W grudniu 2014 roku prezes Transnefti poinformował o zwiększeniu przepustowości rurociągu WSTO na tym odcinku z 50 do 58 mln. Istniejąca przepustowość jest jednak niewystarczająca w kontekście wskazanych wyżej planów (głównie Rosnefti) zwiększenia eksportu ropy surowej. W 2015 roku port Koźmino osiągnął maksimum swoich eksportowych możliwości⁸³; z kolei zwiększanie możliwości przesyłu ropy do Chin odnogą ropociągu WSTO (Skoworodino-Mohe) nie było możliwe ze względu na opóźnienia w pracach budowlanych po stronie chińskiej⁸⁴.

Zgodnie z wcześniejszymi założeniami planowane jest zwiększenie do 2020 roku przepustowości istniejącej infrastruktury: na odcinku Tajszet-Skoworodino do 80 mln ton, a na odcinku Skoworodino-Koźmino do 50 mln ton. Koszt realizacji inwestycji szacowany był w lutym 2014 roku na poziomie 172 mld rubli (ok. 3 mld USD). Co prawda spadek cen ropy oraz ograniczone możliwości pozyskiwania kapitału zewnętrznego ze względu na sankcje mogą w pewnym stopniu utrudniać realizację planów inwestycyjnych; jednak priorytetowy dla Rosji charakter współpracy energetycznej z Chinami, mający polityczne poparcie Władimira Putina, pozwala przypuszczać, że ewentualne trudności finansowe zostaną przezwyciężone, a naftowe projekty infrastrukturalne zostaną zrealizowane.

Istotnym wyzwaniem w warunkach niskich cen ropy będzie utrzymanie tempa wzrostu wydobycia ropy we wschodniej części kraju. Wstępne założenia projektu Strategii energetycznej Rosji do 2035 roku, opublikowane w styczniu 2015 roku, przewidywały co prawda zwiększenie udziału Syberii Wschodniej i Dalekiego Wschodu w produkcji ropy w Rosji z 7% w 2010 roku

⁸³ Obecna przepustowość portu to ok. 30 mln ton. Rosneft' będzie zmuszona podjąć negocjacje w sprawie pozyskania dodatkowych kwot eksportowych przyznanych przez Transneft' ŁUKoilowi i Surgutneftiegazowi (odpowiednio 1,4 i 0,5 mln ton). Роснефти для поставок в Китай нужен весь объем ВСТО, <http://www.kommersant.ru/doc/2655227> (28.01.2015).

⁸⁴ Taką wersję przedstawia strona rosyjska, m.in. prezes Transnefti Nikołaj Tokariew. Stosownie do uzgodnień z CNPC, Rosneft' była zobowiązana do zwiększenia w 2015 roku eksportu do Chin o 5 mln ton. Pierwotnie planowano zwiększyć przesył surowca za pośrednictwem rurociągu Skoworodino - Mohe (odnoga ropociągu WSTO). Faktyczne zwiększenie przesyłu w 2015 roku okazało się jednak niemożliwe ze względu na niezakończone prace po stronie chińskiej. Tym samym zwiększanie dostaw nastąpiło przez port Koźmino.

do 20% w 2035 (czyli z 35 mln ton rocznie do 94–106 mln ton rocznie). Prognozy były jednak przygotowywane w okresie, gdy cena za baryłkę ropy wynosiła ok. 106 USD (styczeń 2014). Na początku 2016 roku spadła poniżej 30 USD, co czyni długoterminowe prognozy wzrostu wydobycia, w tym zagospodarowania nowych złóż we wschodniej części Rosji, bardzo mało realistycznymi.

Z założeń Strategii wynika jednocześnie, że głównym regionem produkcji ropy pozostanie Syberia Zachodnia. Choć złoża zachodniosyberyjskie mogłyby potencjalnie stanowić źródło wzrostu eksportu na rynki azjatyckie, to jednak wymagałyby to znaczących nakładów na rozbudowę infrastruktury rurociąkowej, co w połączeniu z kosztami przesyłu surowca z zachodu na wschód, czyniłoby go nieopłacalnym.

Pewnym **wyzwaniem może się również okazać konieczność rywalizacji Rosji z innymi państwami eksportującymi ropę na rynki azjatyckie.** Co prawda w 2015 roku Rosja po raz pierwszy w historii wyprzedziła inne kraje wśród państw eksportujących ropę do Chin, dystansując nawet Arabię Saudyjską – głównego dotąd dostawcę na rynek chiński – jednak długoterminowo sytuacja może ulec zmianie. Zmniejszający się eksport na rynek amerykański i spadek dostaw na kurczący się rynek europejski mogą skłonić dostawców z Afryki czy Bliskiego Wschodu do zwiększenia sprzedaży ropy na rynkach azjatyckich. Rywalizacja o odbiorców w Azji może doprowadzić też do obniżenia cen, co może wpłynąć na zmniejszenie rentowności rosyjskiego eksportu.

Jeśli chodzi o eksport produktów naftowych, to zarówno średnio-, jak i długoterminowo prognozowane są ilościowe spadki dostaw na rynek UE, przy zachowaniu kluczowego znaczenia europejskiego kierunku w eksporcie produktów ropopochodnych ogółem.

Według Prognozy rozwoju energetyki świata i Rosji do 2040 roku eksport produktów naftowych do UE ma się zmniejszyć z ok. 114,2 mln ton w 2014 roku do 84 mln ton w 2020 i 64 mln w 2040 roku⁸⁵. Spadki dostaw produktów naftowych do UE nie będą zrekompensowane eksportem do Azji. Ilustracją są dane za okres 2011–2014 wskazujące na systematyczny spadek przesyłu przez rosyjskie porty dalekowschodnie (z 9,4 mln ton w 2011 roku do ok. 6,7 mln ton w 2014). W szczególności odnosi się to do oleju opałowego

⁸⁵ Прогноз развития энергетики мира и России до 2040 года, s. 139, http://www.eriras.ru/files/forecast_2040.pdf (30.04.2015).

(o 46% do poziomu 1,5 mln ton rocznie); rośnie natomiast – choć nieznacznie – eksport oleju napędowego (wzrost w 2014 roku o 18,5% do 3,7 mln ton rocznie). Negatywny trend w eksporcie produktów naftowych do Azji ma się utrzymać w perspektywie długoterminowej: 4 mln ton w 2020 roku; 2 mln ton w 2040 roku⁸⁶.

Tabela 19. Eksport rosyjskich produktów ropopochodnych przez porty na Dalekim Wschodzie Rosji w okresie 2011–2014 (w mln ton)

	2011	2012	2013	2014
Nachodka	5,7	5,35	5,21	5,44
Sławianka	1,05	0,95	0,95	0,25
Wanino	2,65	2,37	1,98	1,04
w sumie	9,4	8,67	8,14	6,73

Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez agencję Argus

Analiza rosyjskiej obecności na unijnym rynku naftowym w okresie 2011–2015 wskazuje, że obecnie mamy do czynienia z początkiem okresu przejściowego. Zapowiada on w perspektywie długoterminowej znaczące ograniczenie roli rynku unijnego w rosyjskim eksporcie naftowym, co wynikać będzie głównie ze zmiany uwarunkowań rynkowych w samej UE. Tym samym działania rosyjskich firm są obliczone w obecnych warunkach na utrzymanie stanu posiadania oraz wzmacnianie obecności na rynkach azjatyckich, których znaczenie będzie systematycznie rosło. Skala tego wzrostu będzie jednak zależeć od tego, czy Rosji uda się utrzymać dynamikę wzrostu wolumenu ropy eksportowanej na rynki azjatyckie, co może być trudne w warunkach istniejących wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych, w szczególności w kontekście dekonjunkury cenowej na światowych rynkach ropy. Niewykluczone więc, że zamiast sygnalizowanego w niektórych prognozach zrównania znaczenia kierunku europejskiego i azjatyckiego w eksporcie rosyjskiej ropy ogółem, dojdzie do spadku eksportu do Europy przy systematycznym, ale nie tak znaczącym wzroście dostaw do Azji.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 139.

Uwzględniając jednak negatywne perspektywy rozwoju sytuacji na tradycyjnym dla Rosji unijnym rynku zbytu, naftowa reorientacja na Azję staje się coraz bardziej wyrazem nie tyle politycznego wyboru (choć ogłoszony przez Kreml polityczno-gospodarczy zwrot na Wschód ma w tym względzie ważne znaczenie), ile ekonomicznej konieczności.

SZYMON KARDAŚ